

Maridalens Venner

Kultur- og naturstier i Maridalen

– fra Brekke til Skjærssjøen og til Øyungen

ÅRSSKRIFT 2008

*Forsidebilde: Fra kulturminnevandring i Kirkebyområdet i 2002.
Foto: Dagfinn Kristoffersen*

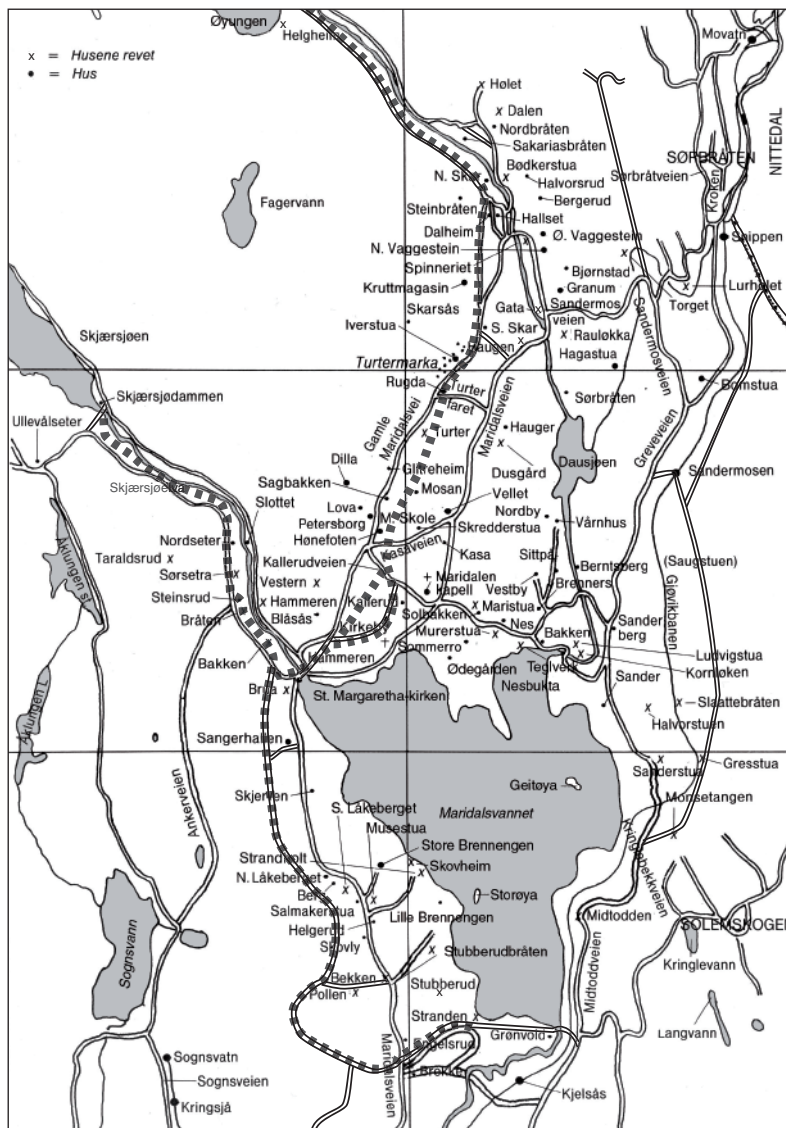
Maridalens Venner

Kultur- og naturstier
i Maridalen

– fra Brekke til Skjærstjøen

og til Øyungen

Oversikt over kultur- og naturstier i Maridalen

Innhold

Forord

4

Kultur- og natursti Maridalen sør – fra Brekke til Hammeren

7

Kultur- og natursti Skjærsgjøelva

37

Natur- og kultursti Kirkebyområdet

61

Kultur- og natursti Maridalen nord – fra Hønefoten til Øyungen

99

Forord

Kultur- og naturstier i Maridalen

Dette årsskriftet er viet kultur- og naturstier gjennom Maridalen. Stiene som er beskrevet, starter fra Brekke og går til Hammeren. Fra Hammeren fortsetter en av stiene i en runde i Kirkebyområdet. Derfra går en sti videre gjennom dalen og opp til Øyungen. Fra Hammeren går det en avstikker som følger Skjær sjøelva til Skjær sjøen.

Stien som går langs Skjær sjøelva ble tilrettelagt av Oslo kommune, Friluftsetaten. Den ble offisielt åpnet av statsråd Odd Einar Dørum i 1998. Natur- og kulturstien i Kirkebyområdet ble utarbeidet av Maridalen skole. Denne stien ble åpnet av byrådsleder Erling Lae i 2002. I forbindelse med Landbrukets Unionsmarkeringsprosjekt, "Bynært Streif 2005", ble det åpnet en ny kulturlandskapssti fra Låkeberget til Hammeren. Dette ble markert blant annet av statsrådene Lars Sponheim og Knut Arild Hareide. Ansvarlig for stien var Fylkesmannen i Oslo og Akershus og Oslo kommune, Friluftsetaten.

Alle disse kultur- og naturstiene går gjennom Maridalen landskapsvernområde og berører Mellomkollen naturreservat. Begge disse verneområdene ble vernet av Kongen i statsråd høsten 2001.

Ved opprettelse av verneområder skiller vi mellom to ulike typer vern. På den ene siden har vi vern av natur i naturtilstand, der en ønsker å opprettholde naturlig tilstand og utvikling. Mellomkollen naturreservat er et eksempel på natur som skal få utvikle seg fritt uten menneskelig påvirkning. På den andre siden har vi vern av kulturbetinget natur, der motivet for å verne er ønsket om å ta vare på en bestemt kulturtilstand. De fleste verneområdene er påvirket av tidligere generasjoners høsting av naturen, og i en god del verneområder er formålet med vernet knyttet til nettopp denne tradisjonelle bruken. I slike områder er det nødvendig med spesielle skjøtselstiltak for å kunne ta vare på verneverdiene. Størstedelen av Maridalen landskapsvernområde er avhengig av riktig skjøtsel for at formålet med vernet skal kunne ivaretas.

Gjengroing av gammel kulturmark truer mangfoldet av arter. Om lag halvparten av truede og sjeldne arter er knyttet til ulike typer kulturmark. Vern av biologisk mangfold forutsetter derfor ikke bare vern av såkalt uberørt natur, men også vern av kulturmarker, samt kunnskap om hvordan vi skal skjøtte dem.

Etter at Maridalen ble vernet som landskapsvernområde, har vi fått mange oppgaver å ta tak i. Gammel kulturmark skal ryddes og restaureres. Verneverdige hus skal vedlikeholdes. Styvingstrær og andre trær skal beskjæres. Ferdselsveier, vann- og elveanlegg og andre kulturminner skal restaureres og vedlikeholdes. Det skal tilrettelegges for friluftsliv. Kulturarrangementene skal videreutvikles. Dalen skal ha et levende bygdemiljø med aktive og sjølstendige bønder. Alt dette skal folkeopplyses. For at disse oppgavene skal kunne omsettes til aktiv handling i samsvar med målet for vern av Maridalen, kreves kompetanse, engasjement, arbeidskraft, evne til å prioritere og samarbeide, og tilstrekkelige bevilgninger.

Tekstene til postene i natur- og kulturstien i Kirkebyområdet er utarbeidet av Maridalen skole. De øvrige tekstene står Helge Haakenstad bak. Undertegnede er ansvarlig for tilrettelegging av tekstene til dette årsskriftet og for valg av illustrasjonene.

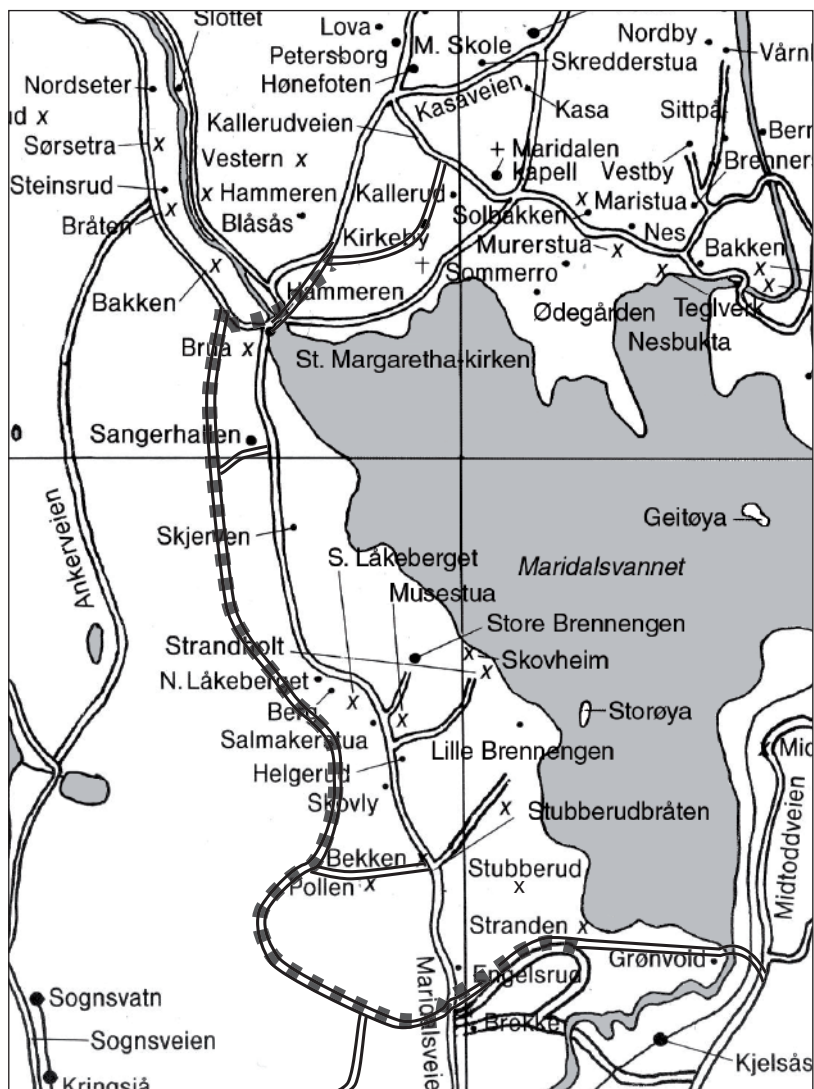
God tur!

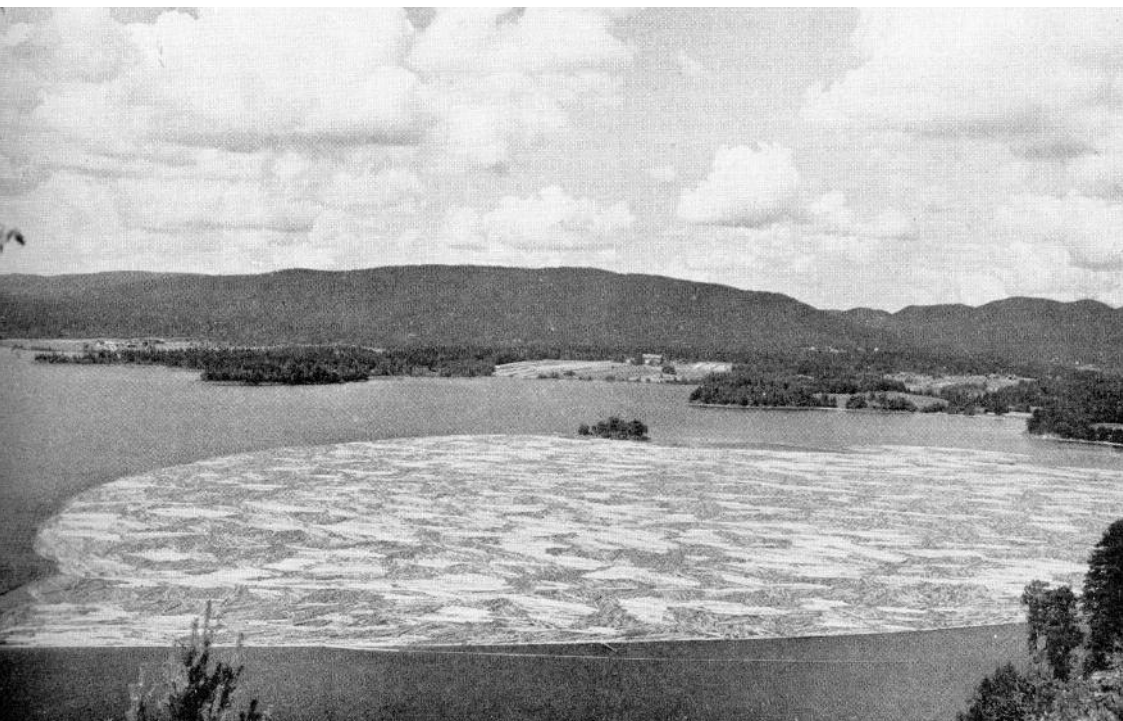
Tor Øystein Olsen
Leder Maridalens Venner

Stabburet på Store Brennenga gård. Tegning av Frances Dodman, 1997

Kultur- og natursti Maridalen sør – fra Brekke til Hammeren

Tømmer i Maridalssjøen

BREKKE SAGBRUK

På Brekke ved osen fra Maridalsvannet anla lensherre Christen Munk så tidlig som i 1557 en jernhytte etter kongelig ordre. Den brant rett etter århundreskiftet, og vi vet lite om denne jernhyttens videre skjebne. Om lag 250 år senere ble Stangjernshammeren ved Skjærsjøelva anlagt.

Brekke sag lå ved Brekke gård, mellom Akerselva og Maridalsvannet. Vi vet at Brekke sag eksisterte før 1619, men det har trolig vært sager på begge sider av Akerselva lenge før den tid. Sagbruket var lenge hovedbruk for trelasten fra Nordmarksgodset. Tømmeret ble fløtet ned det vestre og østre Nordmarksvassdraget til Maridalsvannet. Stokkene ble tatt opp av en kjerratt fra Sagdammen, og på sagtomta var det ofte stablet store mengder materialer. Fløtingen i det østre vassdraget sluttet i 1963; i det vestre vassdraget ble det fløtet noe tømmer så sent som i 1972.

Brekke sagbruk ble nedlagt i 1965. Dette satte sluttstrek for 400 års sagbruksdrift ved Akerselva. Løvenskiold-Vækerø samlet da all sagbruksdrift nord for Oslo ved det nye og moderne Fossum Bruk ved Bogstadvannet.

Kamphaug Sag som lå ved Skjærsjøelva, var også en meget gammel sag. Den var en av de største oppgangssagene på Østlandet, og ble trolig anlagt en gang på 1500-tallet. I dag finner vi rester av Kamphaug Sag 300–400 meter nedenfor Skjærsjødammen. Christian Ancher og Jens Hiorth flyttet Kamphaug Sag til Nydalen i 1736.

STUBBERUD GÅRD

Her lå før i tiden Stubberud gård som ble kjøpt av grev Wedel-Jarlsberg og lagt inn under Brekke en gang på 1800-tallet. Stedet var opprinnelig en husmannsplass under Tåsen gård som hadde land ned til Maridalsvannet mellom Brekke og Brennenga. Bukta i Maridalsvannet mellom Brekketajet og Storøya har navnet Tåsenbukta på gamle kart. Den gamle gårdsveien til Lille Brennenga går over jordene nord for Stubberud.

Våningshuset på Stubberud ble revet like etter 1900, men det gamle fjøset stod helt til 1965. På gårdens grunn ble det i 1910 bygget tre arbeiderboliger. Den østligste av disse bygningene sto på det gamle gårdstunet, og de to andre sto tett ved alleen som førte ned til Stubberud gård. Det bodde tolv familier og omtrent tredve mennesker i de tre husene som hadde et snev av sagbruks- og fabrikkpoei over seg. Bygningene ble eid av kommunen, men ble disponert av Løvenskiold-Vækerø. De ble revet i 1974.

Husmannsplassen Stubberudbråten lå nord for Stubberud gård ut mot Maridalsvannet. I 1865 bodde det seks personer der. Stua ble revet og plassen fraflyttet omkring 1905. Nå er her bare en sterkt overgrodd grunnmur igjen.

Brekke gård er meget gammel. Den omtales første gang 24. mars 1369 da Gunnar Paalson selger 10 øresbol i Øvre Brekke til Anfinn Tordsson. Kilder forteller at Øvre Brekke var bebodd også etter svartedauden, som den eneste gården i Maridalen. Nedre Brekke lå øde. Bispestolen i Oslo kjøpte Øvre Brekke i 1501. Ved reformasjonen ble gården krongods. Eiere av Brekke gård har vært Johan Garmann, Peder Grøn, Peder Anker og Wedel-Jarlsberg, og deretter har gården fulgt Nordmarksgodset.

Husmannsplassen Brekkestranda lå like til høyre for Frysjaveiens forlengelse ned mot Brekketajet, der hvor Brekke sagbruk hadde opplagsplass. På Stranda var det to beboelseshus, og de som bodde der, hadde arbeidskontrakt ved bruket. Husene på Brekkestranda ble revet i 1970-årene. Plassen Lillestrand lå rett vest for Brekkestranda ved veien ut mot Brekketajet. I 1865 bodde det 14 personer der. Husene på denne plassen ble også revet i 1970-årene. Husmannsplassen Grønvold ligger femti meter vest for utløpet av Maridalsvannet. På Grønvold bodde formennene på sagbruket. Det var opprinnelig to hus på Grønvold, og i 1865 bodde det 16 personer der. Andre plasser i dette området er Sagplassen, Sohnerstua, Nordre Korsvoll og Svensenga.

Stubberudalleen. Tegning av Målfrid Voll, 1998

Gammelt bilde av plassen Lillestrand

Engelsrud. Tegning av Tom Stensaker, 1994

TANDBERG RADIOFABRIKK

Radiofabrikken ved Brekke ble grunnlagt i 1933 av sivilingeniør Vebjørn Tandberg (1904–1978). Han var en nyskapende leder innen radioindustrien. Vebjørn Tandberg satt som administrerende direktør til 1974. Under hans ledelse opparbeidet bedriften seg verdensry for sine produkter, særlig båndspillere og stereoanlegg. Tandberg Radiofabrikk overtok Radionetteselskapene i 1972 og ble da Norges ledende produsent av TV-apparater og radio- og musikkanlegg. Bedriften gikk konkurs i 1978.

BEKKEN OG PØLEN

På Tåsen gårds grunn i Maridalen lå husmannsplassene Tåsenbekken eller Bekken og Pølen. Bekken var ei lita stue på vestsiden av Maridalsveien ved nedkjørselen til Stubberud. Det var ikke så mye jord som hørte til denne plassen. Bekken ble revet i 1965, etter at grunnen for lengst var kjøpt av Oslo kommune.

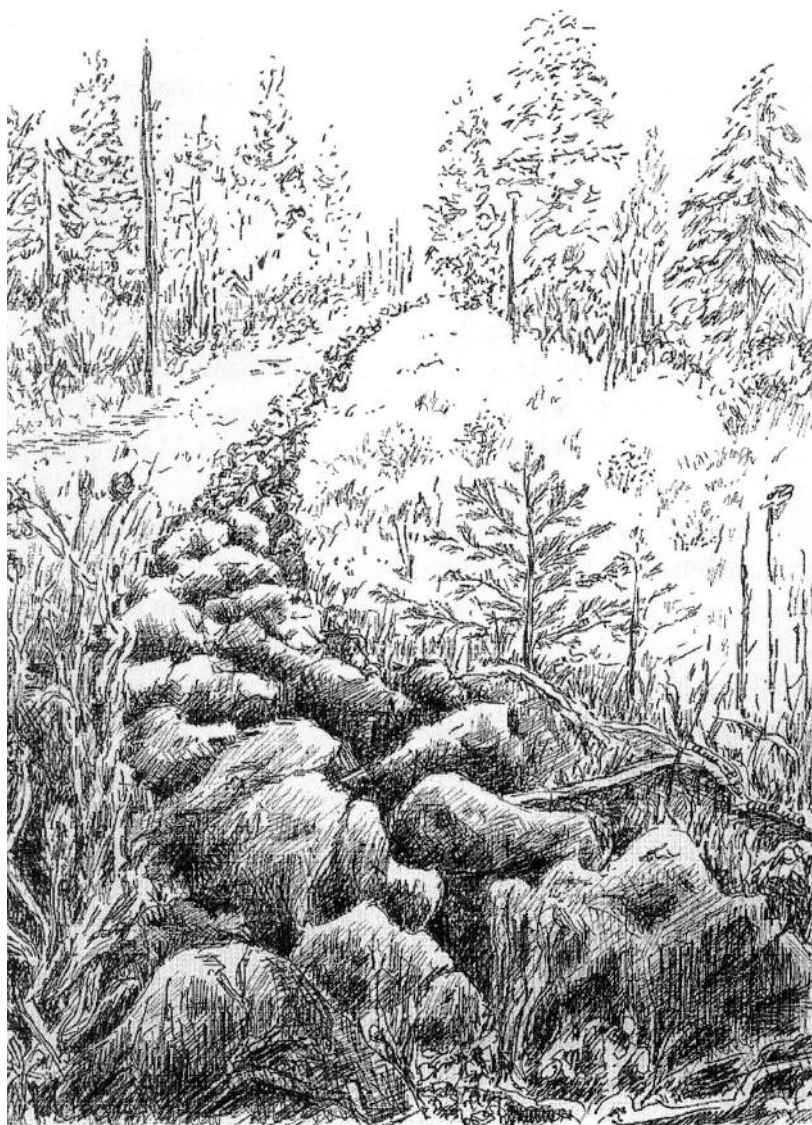
Pølen var en husmannsplass under Nordre Tåsen og lå omtrent hundre meter vest for bekken. Her i det flate lendet har det sikkert en gang i tiden ligget en pøl eller vanndam som har gitt stedet navn. Pølen var visstnok en ganske stor plass på i alt 120 mål jord. Stua ble revet før 1900, men grunnmuren står ennå. Låven ble stående helt til 1932. Langt tilbake i middelalderen skal det ha ligget en gård med navnet Astarud et sted mellom Brekke og Brennenga. Navnet tyder på at gården ble ryddet mellom 1050 og 1350. Senere, etter svartedauden, blir den nevnt som ødegård. Hvor den har ligget vet vi ikke sikkert.

Noen hundre meter nord for Brekkekrysset, på høyre side av Maridalsveien, ligger husmannsplassen Engelsrud med ei lita stue og en liten driftsbygning fra før 1900.

Skovly ligger ved Maridalsveien, noen hundre meter nord for Bekken. Denne eiendommen er skilt ut fra Tåsenbekken, og huset ble bygd omkring 1900. Eiendommen er i privat eie.

SVENSKEMUREN

Svenskemuren ble i årene før 1814 bygd av svenske krigsfanger fra krigen 1807–14 mellom Danmark-Norge og Sverige og er i dag et fint kulturhistorisk dokument over Norges kamp mot svenskene. Muren har en lengde i dag på 3,5 km og er fortsatt godt intakt innover i skogen. Den har to grener. Den østlige grenen kan en følge helt fra Carl Kjelsens vei og nordover forbi Grindasletta, skytebanen og Pølen til den østlige delen av Svartkulp. Den vestlige grenen går fra østsiden av Svartkulp, forbi Sogn gruve og forbi Kjærringmyra mot Nordberg kirke. Svenskemuren avgrenser den nordligste delen av Lille Sogn gårds grunn mot de omkringliggende naboer. Eier og bruker av Lille Sogn på denne tiden var Ole Andersson. Naboer mot øst var Carl Christensson Sogn på Østre Sogn. Peder Anker eide fra 1804 Nordmarksgodset med gårdene Skjerven og Brekke som begge grenset til Lille Sogn. John Collett eide Nordre Tåsen gård, og hans enke eide senere også Søndre Tåsen gård. Lille Sogn het på denne tiden Nordberg gård. Det er trolig disse politisk og økonomisk mektige menn som sammen ville avmerke og avgrense sine eiendommer og som da skaffet seg billig svensk arbeidskraft.

Svenskemuren ved Grinda. Tegning av Ann-Else Aalling, 1997

Gammelt informasjonsskilt om kistegravene

KASTEGRAVENE

Tett ved Svenskemuren, rett vest for skytebanen, finner vi Kastegravene. På slike graver er det skikk og bruk å kaste en kvist eller pinne for de som passerer forbi. De er ikke graver i ordets rette betydning, men såkalte varp eller kast som lett oppstår der noe uhyggelig har hendt. På et treskilt ved Kastegravene står det følgende:

”Udi Christian 4dis Tiid dræbte een Quinde her sit Børn. Hun bleff senere hængt i een Galge og de tvende Hobe ere deris Graffue.” Noen mener at Kastegravene like gjerne kan være et minne over to svensker som døde i slåsskamp under byggingen av Svenskemuren.

I Lillomarka har vi to slike kastesteiner eller verperøyser; en ved Hadelandsveien nord for Isdammen, og en ved den gamle seterveien til Lilloseter. Når farende folk kastet en stein på røysa kunne det bety hell og lykke på ferden, mens andre steder vet folk å fortelle at det slike steder har skjedd noe uhyggelig. Disse røysene finner vi i hele landet; i dalførene og de store skogene, på høyfjellet, i fjordbygdene og ute ved kysten. Et ordtak sier: ”Verpa fylgjer vegen på same måte som skuggen fylgjer mannen.”

SKYTEBANER

Nordre Skytterlag hadde tidligere sin skytebane og restaurant ved synden av Langmyr ved Nordberg. Klubbhuset ble bygd i 1903, og det ble også brukt av Korsvoll Skiklubb. Huset her var i mange år distriktets møte- og festlokale. Her ble det også oppført teaterforestillinger og revyer. I 1939 brente Nordre Skytterlags anlegg ned, og etter krigen ble banen flyttet til Maridalen. I mange år var det skytebane på åsen nord for Øvre Vaggstein gård. Vest for Bekken og Pølen er det i dag en pistolskytebane.

På Brauns gamle kart fra 1769 står navnet ”Jutulfoten” på grensen mellom Tåsen og Brekke gårds eiendommer. En teori er at dette er fjellkløften hvor nå pistolskytebanen ligger. Denne kløften var opprinnelig dypere enn i dag. Den er fylt opp og planert i bunnen, og dessuten er det tatt ut steinblokker i sidene. Historien forteller at dette er jutulens fotavtrykk i det han forkynte: ”Hit og ikke lenger!”. Dette forkynte jutulen for å beskytte Maridalen mot all unaturlig virksomhet i all framtid.

Kollbakkene. Foto: Oslo byarkiv

KOLLBAKKENE

Oppe i åsen vest for Skjerven gård lå det før tre hoppbakker. Dette var de egentlige Kollbakkene som var i bruk fram til slutten av 1950-årene. Det var da disse ble nedlagt at Trollbakken ved Nordberg fikk navnet Koll. Tidligere ble disse tre bakkene vest for Skjerven kalt Jøssingbakkene. Det ble nemlig holdt illegale hopprenn der under krigen. De ble også kalt Julabakkene en tid, etter Hjula Væveri. De besto av Lille, Mellomste og Store Kollbakken. Det var visstnok Kongsberghopperen Arnold Kongsgård, kalt "Nolten", som hadde bakkerekorden på 52 meter i den store bakken. De to minste bakkene hadde bare naturlig tilløp, men i den store var det stillas med hopp som kunne reguleres. Det var en innretning som gjorde at hoppet kunne sveives fram og tilbake på skinner. Det var mange unggutter som fikk sin ilddåp i denne bakken. Her ble det arrangert både kretsrenn og landsrenn i 1940- og 1950-årene, og her møttes korsvullgutter, sogngutter, kjelsåsgutter og maridøler til sportslig dyst. Det sies at det var Paul Pettersen på Ullevålseter som tok initiativet til Kollbakkene ved Skjerven.

Hoppbakken ved Kollbanen ovenfor Nordberg kirke ble bygd i 1930-årene av Sigmund og Birger Ruud, og Koll har hatt flere gode hoppere gjennom årene. Lengst syd på Langmyr lå Langmyrbakken. Denne bakken var ikke stor; en kunne gjøre hopp på bare 12-13 meter. Litt syd for Lille Svartkulp lå det en hoppbakke som ble kalt 600-meteren. Der var det mulig å hoppe 17-18 meter. Her ble det også bygd tilløp for å få hoppet lenger tilbake. I Maridalen var det også flere andre kjente hoppbakker, for eksempel Sagstubakken ved Greveveien, Ullevålseterbakken, Bruabakken ved Hammeren, Sinoberbakken, Grytebakken og Dambakken øst for Sandermosen stasjon.

Låkeberget kafé ca. 1900

LÅKEBERGET KAFÉ

Låkeberget kafé som mange eldre oslofolk minnes, ble bygd i begynnelsen av 1880-årene, men første etasje skal visstnok ha vært eldre. Kafeen ble drevet til ca. 1962, og bygningene ble revet våren 1971. I 1. etasje var det to stuer, kjøkken og soverom. Folk ble servert her i 1. etasje og utenfor, hvor det var en fin, innebygd glassveranda i to etasjer og en uteplass med fine bord og benker. På Låkeberget kafé var det ofte mye folk. Kafeen hadde ølrett, og de som var på tur, slo seg ned der, kjøpte sine forfriskninger og bakervarer og betraktet den fine utsikten.

Kafeen ble drevet av Paul, Jossa og Ingeborg. Paul, eller ”Plomma”, som han ble kalt, var en original. Han var stor og sterk, glad i øl og dram, og han kjørte rundt i en Buick personbil. Når bjølsengjengen bråket på kafeen, så hev han dem ut. Han var også baker og konditor og drev butikken sin i Brugata på Grønland.

Søndre Låkeberget ble skilt ut fra Brennenga i 1835. Gamlestua lå i skogkanten litt syd for kafeen. Gamlestua ble i sin tid satt opp av smeden Anders Jensen, og ennå bærer en del av innmarka på Store Brennenga navnet Smedløkka. Gamlestua ble revet omkring 1968. I skogkanten bak kafeen var det en låvebygning. Der hadde Paul griser og høns.

BRENNENGA

Gårdsnavnet forteller oss hvordan gårdene er blitt ryddet. Store Brennenga er første gang nevnt i skriftlige kilder på 1600-tallet. Den har vært eid både av Kronen og Kirken, men i perioden 1844 til 1865 var proprietær Isach Muus eier av gården. Muus solgte gården til den kunst- og musikkinteresserte Arne Thorstad. Store Brennenga er et sjarmerende og stille sted med gammel hovedbygning og stabbur. Keiser Wilhelm II besøkte gården 3. juni 1890. Han ville oppleve ”den fagre Maridalen”, og fra dette besøket står det ennå en minnestein og en steinbenk.

Oslo kommune kjøpte begge Brennenga-gårdene i 1896–97 for å forhindre forurensning av Maridalsvannet. Siden har forpaktere drevet gårdene. Særlig bør nevnes Karl Sundby og sønnen Jørgen Sundby som drev gården i omkring 50 år til sammen.

Lille Brennenga er skilt ut fra Nordre Tåsen gård. I 1840 fikk en mann ved navn Paulsen skjøte på jordstykkene Vesleengen, Kvilerjordet og Lillehagen, som til sammen ble gården Lille Brennenga. Han reiste flere bygninger på stedet. Hovedbygningen som er i empirestil, står ennå.

Eiendommen Strandholt nede ved vannet ble bygd av professor dr. juris Fredrik Peter Brandt på 1800-tallet. Her var det også spaserveier, brygge og badehus. Den store hovedbygningen ble revet i 1960-årene. I dag er det bare murer, stier og rester etter en bjørkeallé som er igjen. Like nord for Strandholt lå Skovheim som var Tschudi-familiens landsted. Her skal det en gang også ha vært kafé.

Stabburet på Store Brennenga gård. Tegning av Frances Dodman, 1997

HUSMANNSPLASSER

Ved Maridalsveien, mellom nedkjørselen til Lille Brennenga og Låkeberget, lå det før i tiden flere små plasser. Navnene på disse var Hærkerud, Musestua, Helgerud, Fyllingstua, Brendingseiet, Skrauperud, Taraldsrud, og Salmakerstua. Det er bare Salmakerstua som står i dag, og den eies av Oslo kommune.

Grunnmuren til Hærkerud finnes mellom nedkjørselen til Store og Lille Brennenga, ved Salmakerstua. Tegneren Olaf Gulbrandsson skriver i sin bok ”Det var en gang”:

”[...] Herkerudn var tyngre enn jorda, hadde nesten ikke ansikt for skjegg og hår. Han hadde også hårvekst som en geit nedover ryggen, helt ned til enden. Men kjerringa hans var snill. Hun vasket ham og kjemmet ham nedover ryggen med en gammel messingkam. Men en dag døde hun, og ingen vasket og kjemmet Herkerudn lenger. Det tålte han ikke, det gikk mark i hårveksten, og han døde. [...]”

Salmakerstua ligger ved nedkjørselen til Store Brennenga. En salmaker O. Nilsen fikk skjøte på denne eiendommen i 1838. I Maridalen finnes det flere husmannsplasser med yrkesnavn: for eksempel etter skreddere, skomakere, møllere, teglbrennere og smeder.

Musestua var portnerbolig for Store Brennenga og lå der veien tar av ned til gården. Stua ble revet omkring 1920. Helgerud lå der veien tar av ned til Lille Brennenga. Stua ble bygd i 1866 av en Jørgen Gulbrandsen, og den ble revet i 1968.

Salmakerstua. Tegning av Målfrid Voll, 2001

SKJERVEN GÅRD

Skjerven gård er en ”vin-gård” og er kanskje hele 2000 år gammel. Navnet skal være sammensatt av skarv (naken fjellgrunn) og vin (slette). I de tidligste kilder, dvs. jordbøkene fra 1577–1581, er gården oppført som ødegård under Hovedøya kloster. Gården fulgte Nordmarksgodset fra 1797, da senere statsminister Peder Anker kjøpte gården. Gården ble delt i to bruk omkring 1700, men ble samlet igjen i 1940. I 1912 ble Skjerven gård solgt til Oslo kommune. Senere har forpaktere drevet stedet. Flere vil huske Ivar Asbjørn Bakke som kom til Skjerven i 1931. Han ble gift med Astrid Sofie Bakke fra Møllerstua.

Grunnen på vestsiden av Maridalsvannet og Skjærsvjøelva tilhørte Skjerven gård. Så sent som i 1875 hadde gården ni husmannsplasser. Ved Hammeren lå husmannsplassene Skjervienstua og Bruastua. Oppover langs elva lå plassene Bråten, Bakken, Stensrud, Sørseter, Nordseter, Ringjordet mv. Nordre Låkeberget var også husmannsplass under Skjerven.

Våningshuset, drengestua og stabburet på Skjerven skal være svært gamle. Ivar Bakke kan fortelle at i drengestua bodde arbeidsfolket på gården. Stua var delt i to; i rommet mot nord bodde sveiserfolket på gården, og i det andre rommet bodde de som drev med tømmerkjøring i skogen. På den andre siden av hovedveien, ved innkjørselen til gården, lå smia. Før i tiden hadde gården to utlær; en ved Skjervenlandet og en ved Skjerventoppen.

Skjerven gård. Tegning av Målfrid Voll, 2001

SKJERVENSAGA

Ved Svendstua hadde Oslo skogvesen sag som var i drift i 80 år, fra 1867 til 1947. Den første tiden kommunen hadde skog ble tømmeret solgt på rot. I 1916 ble det bevilget penger til å sette opp en 8 hk lokomobil og saginnretning på Sander gård ved Maridalsvannet. Senere har det vært sagbruksdrift både ved Sørbråten, Grefsen og Skjerven. Det ble etter hvert klart at det var behov for en større sag i Maridalen, og i 1923 ble Skjerven sag bygd. Det ble innkjøpt en 12 hk lokomobil, og både sag og trelastlager ble bygd. Sangerhallen fra jubileumsutstillingen på Frogner i 1914 ble brukt som lager. Skjervensaga ble utvidet i 1938–39, og den var i drift fram til vinteren 1953–54.

Sangerhallen ligger i dag på venstre side av Maridalsveien når du kjører nordover. I dag brukes den av bygningsavdelingen i Friluftsetaten, men den har sin spesielle historie. I Sangerhallen foregikk den høytidlige åpningen av utstillingen 15. mai 1914. Både kongefamilie, regjering, Storting, presidentskapet, Høyesterett, landets ordførere, Kristiania formannskap mv. var til stede. Om kvelden var 1400 personer benket til middag i Sangerhallen. Etter utstillingen ble Sangerhallen lagret på Akershus festning, men i 1926 ble den flyttet hit til Skjerven sag og brukt som lager og verksted. Den bygningen med så mye historie skulle en tro var bevaringsverdig.

Skjervensaga før 1950

HAMMEREN

Det sies at navnet Hammeren kommer av Stangjernshammeren som lå noe lenger oppe i elva mellom 1793 og 1874. Andre mener at navnet kommer av en kolle eller hammer som lå og stengte for elva her, slik at den før i tiden måtte gjøre en sving vestover. Her ved Skjærsløvelvas utløp lå husmannsplassen Brua som er nevnt første gang i husmannsregisteret for 1771. Noe senere lå det to stuer her; Skjervnbrua og Bruastua, og de ble i lengre tid brukt som hammersmedplasser. Elias Fisker, som Peder Chr. Asbjørnsen skriver om i "En natt i Nordmarken", var husmann på plassen Brua under Skjervens gård. Asbjørnsen vandret ofte i disse traktene. Her fisket han, fant fred og ro, snakket med folk han møtte på sin vei og fant inspirasjon og stoff til sine fortellinger.

I Bruastua var det kaffe og mat å få kjøpt for de som dro etter landeveien. Bruastua var den første hvileplassen etter Kristiania. Bomstua ved Greveveien var den siste for hakadøler og hadelendinger før de tok veien over skogen. Den eldste Bruastua ble visstnok satt opp i 1797. I 1818 bodde hammersvend, senere mester, Anders Nilsen på Bruastua. I 1860 bodde Carl Vasset der med kone og to barn. Han var opprinnelig fra Tyskland. Det sies at han døde i 1860, da han falt ned i en kullmile. Den gamle plassen skal ha blitt revet i 1860. I den nye Bruastua skal det ha bodd både husmenn og hammersmeder med sine familier. Husene på nye Bruastua ble revet rundt 1910–15.

Bruastua. Malt etter fotografi av F.A. 1943

KULLMILER VED SKJERVENLANDET

På slutten av 1700-tallet og utover på 1800-tallet var det kullmiler mange steder i Maridalen og innover skogen. Etter at Ankerveien og Greveveien var bygd ble kullmilebrenningen konsentrert til mer sentrale strøk. Vi har funnet spor etter kullmiler flere steder ved Sander og Greveveien og også her ved Skjervenlandet. Det er funnet rester etter fundamenter til kullmiler innerst i vika, rett sydvest for brua ved Hammeren. Bakerst på neset er det rester etter en mur. Der sto trolig hvilehytta til de som arbeidet ved kullmilene. Det er også spor etter et veifar fra milene og opp til Maridalsveien. Her ved Skjervenlandet ble stokkveden som skulle bli til trekull, tatt i land. Under og etter krigen sto det en kjerrat der som dro opp vedvirke som ble fløytet ned i Maridalsvannet. Det skal også ha vært kullmiler på østsiden av brua over elva. Det sies at "Milehytten" må være plassen Kullebraathen som visstnok lå sydøst for Svingen.

Kullmile i drift

HAMMEREN KRAFTVERK

På østsiden av elva et stykke ovenfor brua ved Hammeren ligger Hammeren kraftstasjon. Rett før 1900 kjøpte kommunen vannrettighetene i Skjærsløva og Bjørnsløva for 400 000 kr av statsminister Løvenskiold. Kraftverket ble satt i drift 15. juni 1900. Før den tid ble Kristiania forsynt med elektrisitet fra et kullfyrt dampkraftverk i Rosenkrantz' gate 14. Ved åpningen av Hammeren kraftverk ble det uttalt fra pålitelig hold at "nå var byen sikret strøm for alle tider". Fra Skjærsløen ble det lagt to rørledninger på 2400 meter ned til kraftstasjonen. Fallhøyden var på 110 meter, og rørenes diameter var 1,16 meter. I selve kraftstasjonen ble det installert fire aggregater à 600 turbinhester og 400 KW-generatorytelse. På grunn av økende strømbehov, ble et femte og sjettede aggregat bygd i 1901. Hammeren kraftverk var på denne tiden det nest største i landet, etter Hafslund kraftverk i Sarpsborg. Kraftstasjonen ble så bygd om i 1927. De seks gamle aggregatene ble fjernet og erstattet med ett aggregat som fortsatt er i drift. Den nye turbinen har 6370 HK og 500 omdreininger pr. minutt. Generatoren yter 5600 KW.

Nede ved Skjærsløva ligger tømmerhytta Peisestua. Den ble brukt som bolig og kontor for byggelederen. Peisestua ble bygd av finsk tømmer i 1899. Noe lenger nord ble det bygd en maskinmesterbolig og en betjeningsbolig med fire leiligheter. Den sistnevnte boligen ble revet i 1975. Hammeren kraftverk og Peisestua eies i dag av E-CO Energi AS, og de er begge av betydelig kulturhistorisk interesse. De siste år er parkområdet ved Peisestua restaurert på en god måte.

Hammeren kraftstasjon. Tegning av Frances Dodman, 1997

Forstmesterboligen ved Møllerstua. Tegning av Målfrid Voll, 2001

MØLLERSTUA

Jorda på østsiden av Skjær sjøelva tilhørte i sin tid Kirkeby gård. I 1771 nevnes Quernerstuen som husmannsplass under Kirkeby. I 1865 lå Hammerens mølle her ved elva. Der bodde mølleren og hans familie. At navnet har skiftet fra Kvernstua til Møllerstua er ganske naturlig. I dag ligger Møllerstua like ved bommen på Nordmarksveien, til høyre for veien. Nærmest bommen ligger den nye bomstua til Løvenskiold-Vækerø. Etter krigen bodde Halvor Olsen fra Østbråtan i Møllerstua.

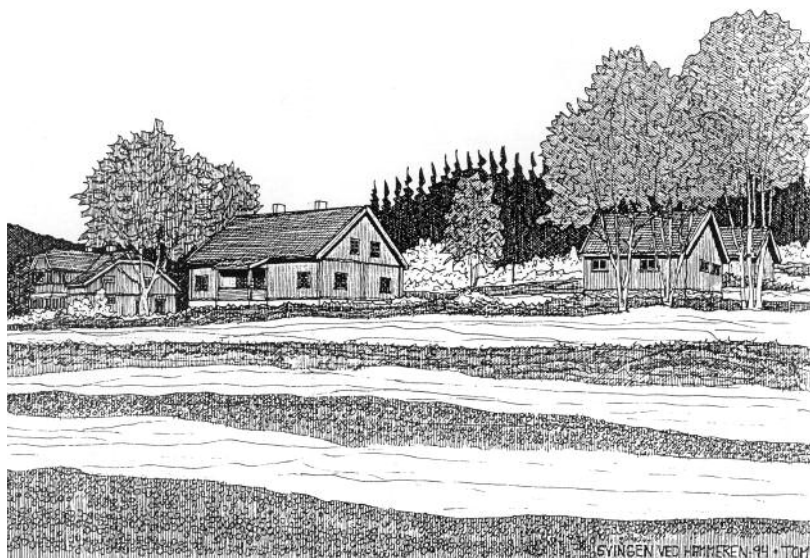
Rett ovenfor Møllerstua ligger bygningen som ble kalt Hammeren. Der bodde bestyreren på Stangjernshammeren en gang i tiden. I senere tid var huset forstmesterbolig for Løvenskiold-Vækerø. Mange vil huske forstmester Erik Børresen som blant annet var en ildsjel bak Maridalsspillet. Han var også en foregangsmann når det gjaldt nye metoder i skogbruket. Her på Hammeren ble det bygd opp en planteskole med veksthus, og etter krigen ble det satt i gang planmessig planteproduksjon og planting i skogen. Bygningen Hammeren ble bygd i 1850, men er pietetsfullt modernisert etterpå. I kjøkkenet, som er midtrommet mot nord, er den store gruen bevart. Nord for Hammeren ligger Løkka, eller Kudalshytta. Ved elva, nedenfor Nordseter, lå plassen Slottet.

SVINGEN OG BLÅSÅS

Svingen, som ligger på jordet nordøst for Peisestua, var opprinnelig en husmannsplass under Kirkeby gård. I 1865 var den hammersmedplass, som mange av de andre plassene ved Hammeren. På denne tiden bodde det 22 personer på plassen. De gamle husene ble revet omkring 1900, og da ble de nåværende husene på Svingen bygget. Stedet tilhører nå Vann- og avløpsetaten i Oslo kommune. På den andre siden av veien ligger maskinmesterboligen som ble bygd i forbindelse med Hammeren kraftverk. Rett øst for Svingen skal visstnok Milehytten ha ligget en gang i tiden.

Blåsås, som ligger rett nord for Svingen, har en meget vakker beliggenhet. Plassen tilhører i dag Løvenskiold-Vækerø. Blåsås ble i sin tid bygd for hammersmedene ved Stangjernshammeren. Den dyrka marka ble tilplantet før 1970, men plassen er en av mange idyller i Maridalen.

Rett nord for Blåsås ligger tuftene etter plassen Vestern. Dette stedet var også opprinnelig en husmannsplass under Kirkeby gård. Siste husmann

Svingen. Tegning av Tom Stensaker, 1994

reiste fra stedet i 1870-årene. Husene ble da revet eller flyttet. Innmarka ble tilplantet i 1903. Nå gror skogen frodig på Vesternløkka. Det sies at Greveveien har gått forbi plassen Vestern. Søndre og Nordre Hellerud lå øst for Vestern. Disse husmannsplassene under Kirkeby nevnes i 1865. Ved Gamle Maridalsvei, midtveis mellom Hammeren og Hønefoten, ligger ennå Hellerudløkka grønn og frodig. Rett nord for Kallerud gård skal Skomakerstua ha ligget.

GRÅOR-HEGGESKOG

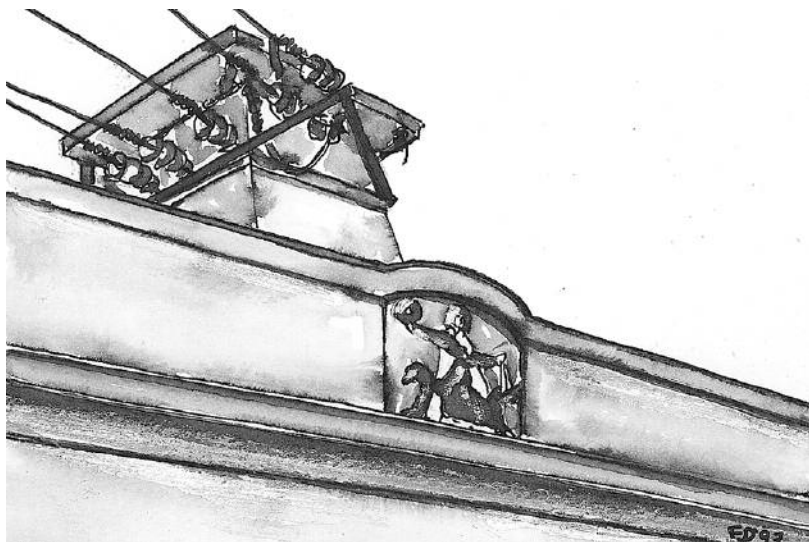
Her på vestsiden av Skjær sjøelva har vi et ni dekar stort område med bevaringsverdig gråor-heggeskog. Vegetasjonstypen gråor-heggeskog finner man på sedimenter langs bekker og elver og på morenejord. Dette er næringsrike jordsmonn, og floraen domineres av fuktighets- og næringskrevende arter. Denne skogen ligger på fuktig til frisk mark langs elva og er 300 meter lang og 15–70 meter bred. Berggrunnen består av permisk syenitt (nordmarkitt) som flere steder er dekket av marin leire. Bestanden domineres av godt utviklet gråor-heggeskog. Det er mange døde og nedfalne trær. Totalt er det registrert 54 arter. Tresjiktet domineres av gråor og hegg. I hele området finnes spredt gran og lengst i nord noe ask. Busksjiktet er tett, frodig og ensartet med hegg som dominerende treslag. Det finnes spredte innslag av rips. Feltsjiktet er glissent og artsfattig. Vanlige arter er hvitveis, gaukesyre, skogburkne, ormetelg, geittelg, mjødurt og vendelrot.

Vegetasjonsbildet forandrer seg kontinuerlig. Her har det tidligere vært mer åpent på grunn av beite, hogst eller tilsvarende. Gråor-heggeskog etablerer seg lett på denne type områder. Over tid vil skogen få et stort innslag av gran. Vi ser allerede at det er en del grantrær innimellom løvtrærne og buskene. Dette er typisk utvikling i gråor-heggeskogen. Denne utviklingen kalles for suksesjon.

Gråor-heggeskog er en utbredt vegetasjonstype på Østlandet.

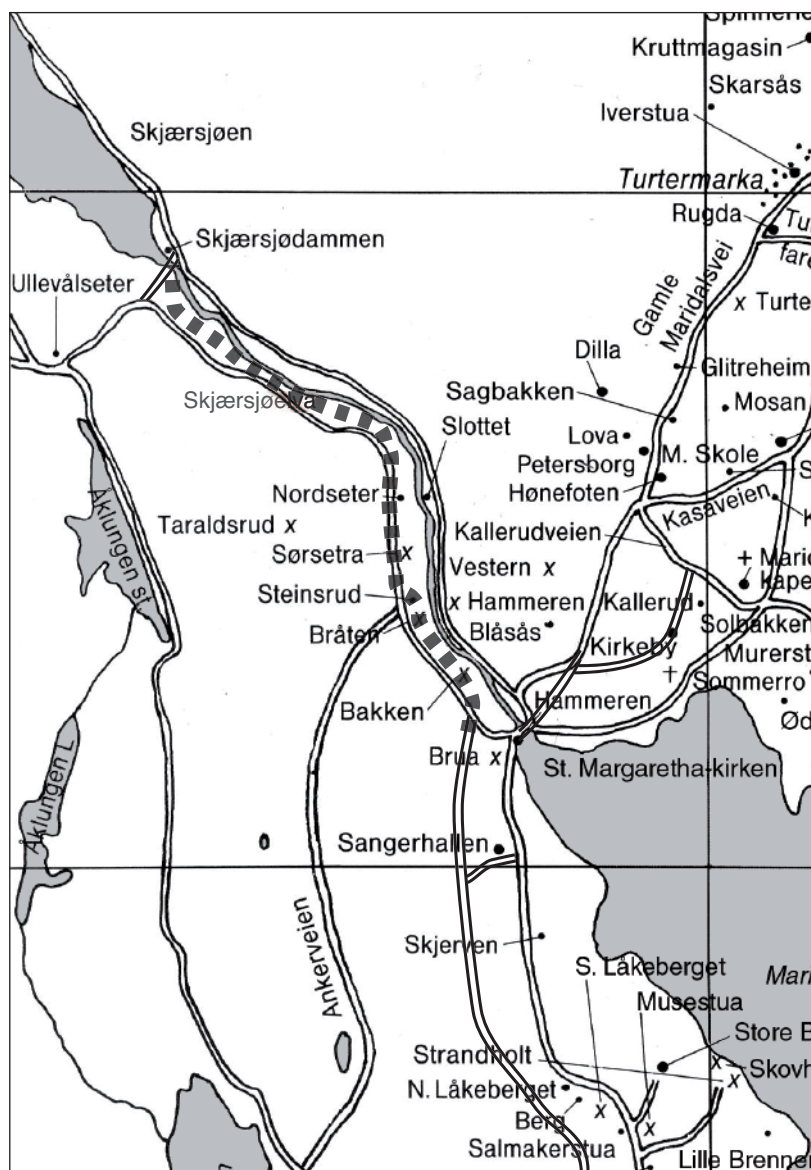

Gråor. Foto: Egil Michaelsen, www.markblomster.com

*St. Hallvardfigur hogd inn i murveggen til kraftstasjonen ved Hamneren.
Tegning av Frances Dodman, 1997*

Kultur- og natursti Skjærsgjelva

Peisestua ved Hammeren. Tegning av Frances Dodman

HAMMEREN

Hammeren er et fellesnavn på hele området rundt Skjær sjøelvas utløp i Maridalsvannet. Navnet stammer fra Stangjernshammeren som lå her noe lenger oppe i elva mellom 1793 og 1874. Her ved Skjær sjøelvas utløp lå husmannsplassen Brua som er nevnt første gang i husmannsregisteret i 1771. Noe senere lå det to stuer her, Skjervenbrua og Bruastua, og de ble i lengre tid brukt som hammersmedplasser. Elias Fisker som P. Chr. Asbjørnsen skriver om i “En natt i Nordmarken”, var husmann på plassen Brua under Skjerven gård. Asbjørnsen vandret ofte i disse traktene. Her fisket han, fant fred og ro og snakket med folk han møtte på sin vei. Og her fant han inspirasjon og stoff til fortellingene “Kullbrenneren”, “Plankekjørerene”, “Kvernsagn” og “En natt i Nordmarken”. Husene på Brua ble revet rundt 1910–15, og nå er det ingen spor igjen. Fra gammelt av skal brua over Skjær sjøelva ha vært noe nærmere Maridalsvannet.

På østsiden av elva et stykke ovenfor nybrua ligger Hammeren kraftstasjon. Rett før 1900 kjøpte kommunen vannrettighetene i Skjær sjøelva og Bjørnsjøelva for 400 000 kr. av statsminister Løvenskiold. Kraftverket ble satt i drift 15. juni 1900. Før den tid ble Kristiania forsynt med elektrisitet fra et kullfyrt dampkraftverk i Rosenkrantz’ gate 14. Ved åpningen av Hammeren kraftverk ble det uttalt fra pålitelig hold at “nå var byen sikret strøm for alle tider”. Fra Skjær sjøen ble det lagt to rørledninger, hver med 2400 m lengde ned til kraftstasjonen. Fallhøyden var på 110 m, og rørenes diameter var 1,16 m. I selve kraftstasjonen ble det installert fire aggregater à 600 turbinhester og 400 KW-generatorytelse. På grunn av økende strømbehov ble et femte og sjette aggregat bygd i 1901. Hammeren kraftverk var på denne tid det nest største i landet, etter Hafslund kraftverk i Sarpsborg. Kraftstasjonen ble så ombygd i 1927. De seks gamle aggregatene ble fjernet og erstattet med ett aggregat som fortsatt er i drift. Den nye turbinen har 6370 HK og 500 omdreininger pr. minutt. Generatoren yter 5600 KW.

Nede ved Skjær sjøelva ligger tømmerhytta Peisestua. Den ble brukt som bolig og kontor for byggelederen. Peisestua ble bygd av finsk tømmer i 1899. Noe lenger nord ble det bygd en maskinmesterbolig og en betjeningsbolig med fire leiligheter (revet i 1975). Hammeren kraftverk og Peisestua eies i dag av E-CO Energi AS, og de er begge av betydelig kulturhistorisk interesse.

ANKERVEIEN

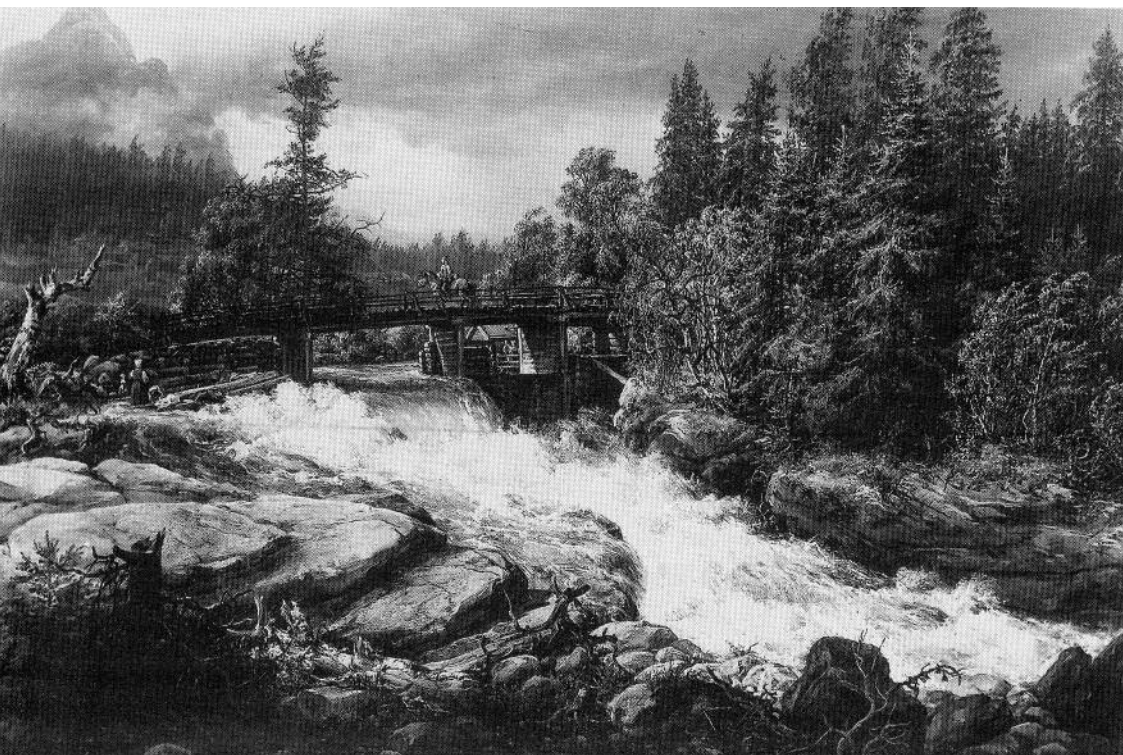
Ankerveien kommer ned lia i Skjervemarka til Skjærsmålva der hvor Stangjernshammeren en gang lå. Ankerveien ble bygd over åsen fra Bogstad til Hammeren i årene 1791–93 av den senere statsminister Peder Anker. Veien var først og fremst en forbindelse mellom Ankers industribedrifter på Bogstad og Hammeren som begge var underavdelinger av Bærums Verk. Men veien kom i høy grad også bøndene og jordbruket til gode.

Ankerveien kan vi i dag følge fra Sørkedalen, forbi Vettakollen og Båntjern til sydenden av Sognsvann. Her gikk veien forbi plassene Trosterudløkka, Dammen og Sandås. Fra Sognsvann gikk en arm av Ankerveien sørover til nåværende Kringsjø og så rett østover forbi Langmyr og Grinda til Brekke Gård og Brekkesaga nedenfor Maridalsvannet. I dag er det meste av denne veien blitt borte i villabebyggelsen, men mellom Grinda og Brekke er veien ennå godt synlig i skogsterrenget. Den andre armen av Ankerveien ble anlagt gjennom Skjervemarka forbi Nedre Blanksjø og Svartkulp til Stangjernshammeren ved Skjærsmålva. Ankerveien gikk på bru over fossen, og du kan ennå se de gamle brufundamentene på sidene av elva.

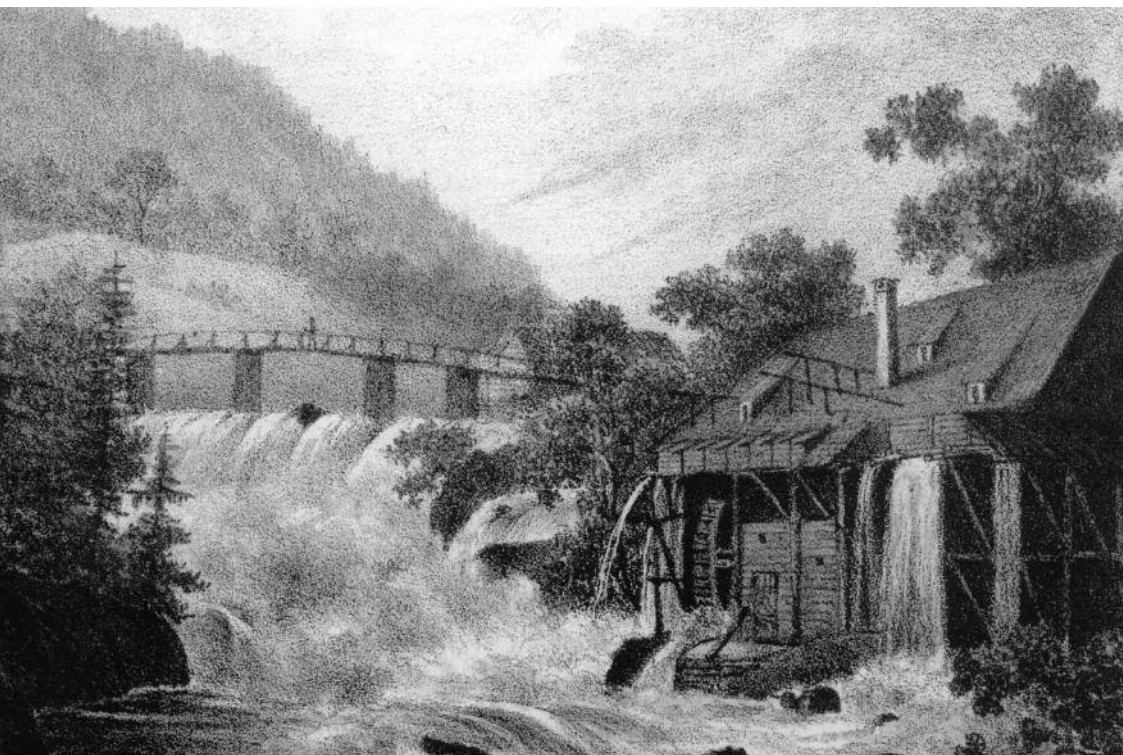
Peder Ankers svigersønn, grev Herman Wedel Jarlsberg, bygde så Greveveien videre fra Maridalshammeren til Hakadal Verk. Veien ble bygd litt etter 1800. Anlegget ble bekostet av Peder Anker og kom på 8000 spesidaler. Greveveien var i mange år en hovedadkomst til Kristiania for bøndene på Hadeland og Hakadal. Veiavgiften var 14 skilling pr. lass. Langs Anker- og Greveveien ble det kjørt lass på lass med malm, råjern, stangjern og trekull helt til masovnene stilnet for godt, i Hakadal i 1869 og i Bærum i 1872. Da overtok plankekjørerne veiene. Plankelastene ble kjørt fra bygdene til Brekkesaga ved Frysja, fraktet videre til kaia og skipet til England.

I dag ligger Ankerveien og Greveveien og vitner om fortidens veibyggerkunst, industri og arbeidsliv. Varsomt og vakkert slynger veiene seg gjennom jordbrukslandskap og skog. Ankerveien og Greveveien er vernet som kulturminne i medhold av lov om kulturminne av 1978.

Ankerveigrana som står omlang 100 m ovenfor Ullevålseterveien, er en av de største granene i Oslo kommunes skoger. Den er på 12 m³ og er 39 meter høy og 200 år gammel.

Ankerveien i bru over Skjærsgjølva. "Maridalen" av I.C. Dahl, 1844

Stangjernshammeren. Litografi av Wergmann fra 1837

STANGJERNSHAMMEREN

På Brekke ved Oset fra Maridalsvannet anla lensherre Christen Munk så tidlig som i 1557 en jernhytte etter kongelig ordre. Den brant rett etter århundreskiftet, og vi vet lite om denne jernhyttens videre skjebne. Omlag 250 år senere ble Stangjernshammeren ved Skjær sjøelva anlagt. Peder Anker hadde da i årene 1791–93 bygd Ankerveien over åsen fra Bogstad til Hammeren for å binde sammen sine bedrifter under Bærums Verk. Stangjernshammeren ble fraktet fra Gammelbruket i Lommedalen og oppsatt på Kirkeby gårds grunn ved Skjær sjøelva vinteren 1792–93. På gamle bilder ser vi at Stangjernshammeren lå på andre siden av elva under fossen.

I 1794 lot Peder Anker bygge en masovn i Maridalen. Det var tidligere masovner både på Bærums Verk og på Fossum. Masovnen i Maridalen skulle skaffe jern til Kirkebyhammeren. Masovnen i Maridalen ble ikke stående så lenge; det ble fra 1798 heller kjørt jern hit til Stangjernshammeren fra Hakadal Verk.

Det var økende behov for spiker, og Maridalen ble nå sentrum for spikerproduksjonen. Peder Anker bygde i alt seks spikerhamrer, et skjæreverk og en hammer til mindre smiarbeider. Maridalen Spikerverk vokste i løpet av noen år til en betydelig bedrift. I 1793 ble det bygd arbeiderboliger til 18 familier, senere øket til 24. Ved Stangjernshammeren arbeidet 14 mann foruten to kullbrennere med mileknekter.

Årsproduksjonen ved hammerverket lå mellom 1300 og 1400 skippund stangjern og 200–300 skippund modelljern. Til dette gikk det med ca. 3000 lester kull, og det meste av dette ble brent i milene på Skjerven. Kullbrennerne drev for egen regning. De betalte selv vedkjørere og fløtere og skaffet hester når det behøvdes. Det meste av kullveden til Maridalen ble fløtet fra vannene i Nordmarka. Prisen pr. kull-lest var etter kontrakten 38 skilling. Utover i det 18-århundre ble det dårligere konjunkturer, og de utenlandske markedene begynte å svikte, men ennå i 1865 var det i Maridalen 22 arbeidere og en oppsynsmann ved smelteovnen og hammeren. I 1874 ble Stangjernshammeren her ved Skjær sjøelva nedlagt. På den andre siden av elva, noe oppe i bakken, ligger bygningen Hammeren hvor bestyreren på Stangjernshammeren en gang bodde. I senere tid var huset forstmesterbolig for Løvenskiold-Vækerø. Nede ved Nordmarksveien ligger Kvernstua eller Møllerstua der mølleren med sin familie bodde. Nære bommen ligger den nye Bomstua. Fossen her er også blitt kalt Papirmøllefossen; kanskje har det en gang vært papirmølle her også.

HUSMANNSPLASSER OG SETRER

På 1800-tallet hadde de fleste gårdene i Maridalen en-to husmannsplasser. Sander nordøst for Maridalsvannet hadde imidlertid sju husmannsplasser så seint som i 1875. Brekke hadde fem plasser i Maridalsområdet og flere lenger sør. Skjerven gård hadde samme år hele ni husmannsplasser. Størrelsen på plassene varierte en del. Det ble dyrket mye havre, og beitene ble hardt belastet. I 1875 utgjorde potetene en viktig del av avlingen på mange plasser. Fôr ble skaffet på slåtteengene, og trær av ask og lignende ble lauvet.

Nede ved Hammeren lå husmannsplassene Skjerventua, Skjervenua og Bruastua under Skjerven gård. Nord for Bruastua på vestsiden av elva lå hammersmedplassene Bråten og Bakken. Dette var arbeiderboliger for Stangjernshammeren. Bråten brant ned omkring århundreskiftet. Nå vokser middelaldrende granskog der plassene lå. Stensrud var opprinnelig en husmannsplass under Skjerven gård. Senere ble stedet en hammersmedplass.

Flere av gårdene i det sentrale Aker hadde setrer inne på skogen, f.eks. Vinderen, Frogner og Ullevål. Nordseter, Sørseter og Mellemseter lå under Skjerven gård og ble husmannsplasser fra ca. 1780. På dette sted ser vi ruinene etter Sørseter. Den ble revet omkring 1905. Mellemseter ble borte mellom 1875 og 1900, mens Nordseter er bevart som plass. Både Stensrud og Nordseter er plasser med kulturlandskap av høy verdi. Begge stedene ble hammersmedplasser og arbeiderboliger. Nordseter og Stensrud har stuer fra tidlig på 1800-tallet. På Nordseter finnes ruiner av eldre fjøs, og den gamle låven og en koie er bevart. Nordseter er i dag hestekjørerbruk i

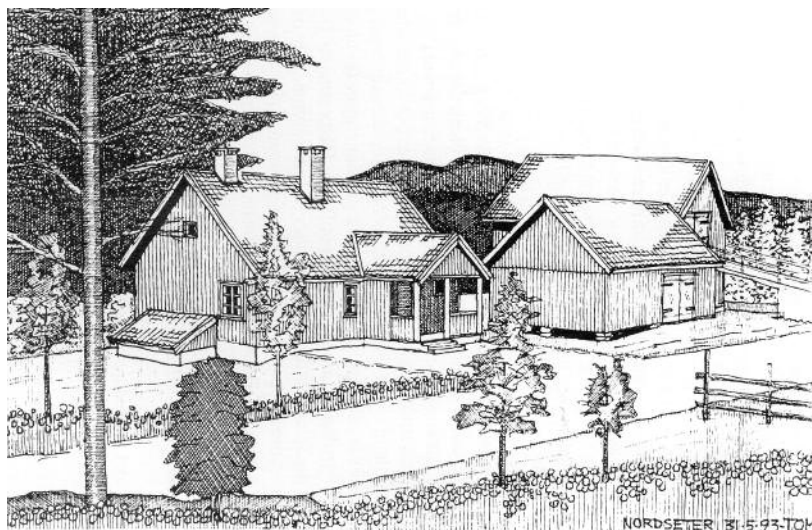

*Sørseter. Malt etter fotografi
av F.A. 1943*

kommuneskogen og bomvokterbolig for Ullevålseterveien. Plassen Ringjordet skal ha ligget nordvest for Nordseter, og plassen Taraldsrud lå en gang inne på åsen vestover mot Åklungen. Plassen Slottet lå på østsiden av elva mellom Nordmarksveien og Skjærstjøelva rett overfor Nordseter. Innmarka her ble tilplantet omkring 1920, men noe av den gamle vollen ned mot elva finnes ennå. På østsiden av elva ved Gamle Maridalsvei ligger plassene Svingen og Blåsås. Svingen var tidligere husmannsplass under Kirkeby gård og senere hammersmedplass. Stedet tilhører nå Vann- og avløpsetaten i Oslo. Plassen Blåsås tilhører Løvenskiold-Vækerø og har en meget vakker beliggenhet. Blåsås ble i sin tid bygget for hammersmedene. Rett nord for Blåsås ligger tuftene etter plassen Vestern under Kirkeby gård. Her passerte den gamle Greveveien mellom Hammeren og Hakadal. Plassen ble nedlagt noe før 1900. Innmarka på ca. 20 mål ble tilplantet, og i dag vokser det andre generasjon gran der. Et større steingjerde finnes rundt deler av innmarka.

Søndre og Nordre Hellerud lå øst for Vestern. Begge disse plassene er forlenget forsvunnet, men den grønne Hellerudløkka ligger fremdeles ved Gamle Maridalsvei midtveis mellom Hammeren og Hønefoten.

Ullevålseter var opprinnelig seter under Ullevål gård i det sentrale Aker.

Nordseter. Tegning av Tom Stensaker, 1993

*Kulturminnevandring i 2005 langs
"Den gamle Nordmarksveien".
Foto: Tor Øystein Olsen*

DEN GAMLE NORDMARKSVEIEN

I gammel tid var plassene i Nordmarka bundet sammen av et nett av ferdselsveier. Hadeland og Ringerike hadde sine egne ferdselsveier inn til Kristiania. Greveveien fra Hakadal til Hammeren ble bygd tidlig på 1800-tallet. Bergensveien over Bjøråsen/Steinbruvann til Nittedal ble bygd ferdig i tiden 1794–1799. Lenge før disse veiene ble anlagt, fulgte farende folk Hadelandsveien fra Grefsen over Badstubråten, Lilloseter og Burås til Laskerud og Harestua.

Ifølge Johannes Dahl, gikk vinterveien gjennom Nordmarka over Store Daltjuven og Hakloa mot Maridalen. Det var også en noe mer østlig vintervei fra Harestuvannet over Mago, Trehørningen og Helgeren mot Gåslungen, Skarselva og Maridalen. Maridalen var hovedporten inn til Nordmarka. Den gamle Nordmarksveien gikk her på vestsiden av Skjær sjøelva forbi Hammeren, Stensrud, Sørseter, Nordseter og Kamphaug sag, over den gamle Skjær sjødammen og videre forbi Kamphaug, Bjørnholt og Fortjernbråten til Hakloa. Den gamle Nordmarksveien kan ennå sees over jordene på Stensrud og langsmed elva her mot Kamphaug sag. En annen gren av Nordmarksveien gikk på østsiden av Skjær sjøelva fra Blåsås og nordover langsmed vestsiden av Sagåsen til Kamphaug. En vandring etter den gamle Nordmarksveien er en sjelden fin natur- og kulturhistorisk opplevelse. Skogen nordover Sagåsen mot Kamphaug tilhørte en gang Kirken. Navnet Abbedskog på høydedraget mellom Skjær sjøen og den øvre del av Maridalen er et minne om dette. Fra Kamphaug og nordover er det ingen sak å følge den gamle veien. Det er lett å se veiens markerte kanter og de store tilhogde steinene over bekker o.l. Veien går forbi Merramyra ved veien til Bjørnholt, krysser veien her og følger vestsiden av Storhaug fram til Bjørnholt. P. Chr. Asbjørnsen fulgte trolig veien over Sagåsen på den turen han forteller om i “En natt i Nordmarken”.

I “En jegers erindringer” omtaler Bernhard Herre Nordmarksveien på denne måten: “[...] men til Kampen haug, Gåslungen, Liggeren, Tomte, Forkjærnsbråten, Hakkloen, Trehørningen, går veien gjennom den villeste mark, jeg har vandret i, og allikevel bor der folk på disse steder, der skjuler seg dypest inne i skogene [...] Fra Kampen haug til Gåslungen er veien især slem og fjellene lutet mørke over våre hoder [...]”

Denne tekst bygger bl.a. på H.O. Christophersens beskrivelse i “På gamle veier og nye stier i Oslomarka”.

TREKULLBRENNING

En aktivitet som sterkt påvirket skogen, var gruve- og jernverksdriften i området. Alt fra 1500-tallet var det jernhytter ved Brekke. Masovnene ved Bærums Verk, Hakadal Verk og Hammeren ved Skjær sjøelva trengte store mengder trekull utover på 1700–1800-tallet. På 1700-tallet var Maridalen også inkludert i cirkumferensen til det Godthalske Kopperverk ved Alunsjøen. Nedenfor dammen på Alunsjøen lå det den gang et smelteverk. Det var også gruvedrift ved Sognsvann og Gaustad i perioder etter 1500-tallet som trolig også berørte Maridalens skoger.

Trekull ble brent i kullmiler ofte langt inne på skogene. Stedsnavnet Bonna ved Bjørnsjøen kommer av milebrenning der inne. På 1700–1800-tallet ble det brent kullmiler mange steder i Maridalen for å forsyne Stangjernshammeren. Dette skjedde både på Skjerven gårds grunn og lenger østover i dalen. I dag kan vi finne tydelige og fine spor etter to kullmiler mellom Sander gård og Sander mosveien.

Lokalbefolkningen ble mye engasjert med kjøring av trevirke, trekull og malm. Kullbrennerne med sine kullknekter drev for egen regning. Ved Stangjernshammeren gikk det hvert år med 3000 lester kull.

Trekullbrenningen preget store deler av Marka til siste halvdel av 1800-tallet. Trekull ble brent på stedet i store deler av Marka. Etter at Ankerveien og Greveveien ble bygd ferdig omkring 1800 ble kullmilene flyttet nærmere disse veianleggene og Maridalen. Ved brenningen kunne all slags virke brukes, men Peder Anker ga beskjed om at “frisk skog” ikke skulle brukes til milene. Trolig medførte trekullbrenning langt større inngrep i skogene enn hogsten av sagtømmer. Omkring 1850–60 var mye av skogen rundt Hakadal Verk uthogd. Det virker rimelig at skogen også var uthogd i Maridalen, i hvert fall rundt Stangjernshammeren (1793–1874). Det ble utført en slags flatehogst. Dette er også kjent fra f.eks. skogsbygda Vegårdshei på Sørlandet. Her drev en kullbrenning for Nes Jernverk helt til ca. 1900, og mange kritiserte hogstene som de oppfattet som rovhogst.

En ny periode kom for Maridalsskogene da trekullbrenningen tok slutt. I Maridalen ble Stangjernshammeren nedlagt i 1874. På denne tiden fikk jernverkene store problemer. Steinkull utkonkurrerte trekull.

Trekullmål. Buskerud Fylkesfotoarkiv

Gammelt bilde av ei ulvegrav

ULVEGRAVER

I tiden før 1860 var ulven hatet av mange mennesker både i bynære strøk og utover landet. Ulven truet eksistensgrunnlaget for en stor del av befolkningen. I både Norge, Sverige og Finland var ulvegraver, eller ulvestuer, en meget benyttet måte for å fange ulv. Et åtedyr, for eksempel en geitekilning eller en hundevalp, ble plassert på en åtestokk som stod midt i graven. Stokken raget opp over gravkanten. Graven, som hadde vegger av stokker, ble tildekket med grener og bar og overstrødd med snø. Fangsten foregikk helst på vinterstid, og ulvegravene lå som regel enkeltvis nær bebyggelsen.

I 1842 ble det forbud mot å bruke ulvegraver, og det oppsto da andre fangstmetoder; bl.a. ulvebåser med fallem, saks, krok, fallstokk, gift og skytevåpen. Elvegravene er gjerne dobbelt så store i diameter som ulvegravene. I Maridalen er det funnet ulvegraver ved Lurhølet, Slåttebråtan og Sanderberget. De er gravet ut i morenemasser, gjerne ved bekkedrag og daldrag, og er 4,5–5 m i diameter og 2–2,5 m dype.

Tømmerfløtingsanlegg i Skjær sjøelva. Tegning av Frances Dodman, 1997

TØMMERFLØTING

Store deler av Skjær sjøelva og Skarselva har ulike fløtingsanlegg som forteller om tidligere tiders tømmertransport, ingeniørkunst, arbeid og slit. I dag kan vi ennå se skåttbruer og skåvegger av tømmer, steinforbygninger langs elvekanten og dammer bygd av store steinblokker. I dag er disse fløtingsinnretningene verdifulle kulturminner og opplevelsesverdier. Steinforbygningene i Skjær sjøelva er fra 1890-tallet. I dette vassdraget var tømmerfløtingen viktig helt til 1960-tallet. I dag er en del av forbygningene av tre i en dårlig forfatning. Fløtingsanleggene ble særlig utbygd etter at sagbruksvirksomheten fikk et oppsving sist på 1800-tallet. Akerselvans Brukseierforening inngikk en avtale med Nordmarkas eier, baron Harald Wedel Jarlsberg, i 1876 om å overta alle rettigheter til Nordmarkas vassdrag og demninger. For dette betalte de 100 000 spesidaler. I perioden 1876–1947/54 var det brukseierforeningen som hadde ansvaret for å fløte tømmeret til Nordmarkas eier ned til Maridalsvannet. Senere tok Oslo Skogvesen over fløtingen. Etter avtalen skulle de for dette ha en godtgjørelse på 1 kr pr. tylvt tømmer. På denne måten fikk brukseierne langs Akerselva, senere Oslo kommune, kontroll med vannforsyningen. Mange av demningene i Marka ble bygd om og modernisert omkring århundreskiftet. Den samlede lengden på Nordmarksvassdraget var 80 km. Det vestre fløtingsvassdraget som Skjær sjøelva er en del av, begynte inne ved Pershusvannet, Sinnera og Fidlingen. Den østre delen av vassdraget kom fra Kalvsjøen, Gørjene og Helgeren.

Hakadalsvassdraget fra Store Skillingen til Hakadal Verk var på 18 km. Sørkedalsvassdraget kom fra Nordre Heggelivann og Storflåtan.

Ingeniør Hans Bull skriver i 1918 at fløtingen i Skjær sjøelva enkelte år kan være lei. Elva har fem fosser som alle er innebygd med store murer, og det har hendt at tømmeret har revet murene ned. Den verste elva å fløte i var imidlertid Øyungselva, eller Skarselva, med sine seks stygge fosser der tømmeret satte seg fast hvert år. I Skarselva måtte det slippes bakvann helt fra Helgeren, og noen ganger måtte dammen settes for å løse flokene. Østfløtingen fra Kalvsjøen tok gjerne fem uker. I vestre vassdrag gikk fløtingen i to etapper, forfløtingen fra Sandungen og Hakloa og nordfløtingen fra Spålen og Katnosa. Bull skriver at i de 40 år siden 1877 har fløtingen i gjennomsnitt tatt 58 dager. Under fløtingen deltok det arbeidsfolk fra Nordmarka og skogsbygdene østover. Fløtingssjefen som organiserte arbeidet, bodde tidligere på Søndre Oset gård ved sydenden av Maridalsvannet.

KAMPHAUG SAG

Her ser du ruinene av den gamle Kamphaug Sag som lå ved Skjærsljøelva på 1600-tallet. Kamphaug Sag var den største oppgangssagen i denne delen av landet på denne tiden. Sagen ble sannsynligvis satt opp av Johan Garmann som var Nordmarksgodsets eier i tiden 1648–1673.

Fogedregnskapet for Aker viser at årsproduksjonen for alle sagene i Oslo og omegn i 1683 var på hele 201 000 bord. Av dette stod Kamphaug Sag for 15 000 bord. Chr. Anker og Jens Hiorth som var eiere av sagen i 1739, fikk konsesjon på å flytte den til Nydalen, med tillatt kvantum 24 000 bord. Kamphaug Sag må ha vært et anselig byggverk på sin tid der mange hadde sitt virke. De uspekkete murene er i dag til dels fire m høye og de lengste konstruksjonene er 25 m lange. Selv om alt treverk, jernbeslag o.l. er borte i dag, så er ruinene etter sagen i forbausende god stand. Grunnen til at så mye av anlegget er i behold, er nok at steinmaterialene lå for avsides til her et godt stykke oppe i Skjærsljøelva. Skogsåsen på østsiden av elva har navnet Sagåsen og har nok fått navnet etter aktiviteten ved Kamphaug Sag. Skjærsljøelva er også blitt kalt Kamphaug Elv.

Fra 1500-tallet må det ha vært et stort antall større og mindre oppgangssager drevet av vannkraft, også ved elvene i Maridalen. Det er funnet ruiner av to, muligens tre, oppgangssager i Maridalen. To av disse er ved Skjærsljøelva, og en er ved Sagløkka i Skarselva. Sagbruksnæringen ble sentralisert i 1688 i og med sagbruksprivilegiene. Målet var både å hindre avskoging og å sikre borgerskapet kontrollen med rikdommene i skogen, ”det grønne gullet”. Flere små sager ovenfor Maridalsvannet ble med dette etter alt å dømme nedlagt eller bare drevet for husbruk. Brekkesaga som er kjent alt fra 1619, ble etter hvert den viktigste saga i dette området. Det meste av tømmeret fra Nordmarksgodset ble fløtet hit. I 1860 startet en ny epoke for sagbruksnæringen. Da ble sagbruksprivilegiene opphevet, og et stort antall sagbruk ble bygd. De var ofte mobile med damp som drivkraft. En var ikke avhengig av vannkraft ved lokalisering av sagbrukene mer. Slike mobile sager har det vært mange steder bl.a. ved Rauløkka, Skjervan og Svendstuen.

Kamphaug Sag. Fra kulturminnevandring 2005. Foto: Tor Øystein Olsen

Modell av Solbergfoss kraftverk. Fra kulturminnevandring 2005. Foto: Tor Øystein Olsen

MODELL AV SOLBERGFOSS KRAFTVERK

Her ser du en modell av Solbergfoss kraftverk i målestokk 1:25. Under ledelse av overingeniør Sohlberg ble det her i oktober 1919 utført forsøk som var til hjelp ved kommunens Solbergfossutbygging i Glomma. Akerselvens Brukseierforening, Løvenskiold-Vækerø og Kristiania Elektrisitetsverk stilte seg positive til forsøket, og Sohlberg fikk tillatelse til å disponere halve vannføringen i Skjær sjøelva til sitt miniatyranlegg. Det ble ledet vann fra Skjær sjøen ned bekkeløpet til modellen.

Ved Solbergfoss kraftverk er vannflommens gang forbi anlegget svært viktig. Hele anleggets eksistens er avhengig av flomløpets dimensjon, beliggenhet og utforming. Modellforsøkene ved Skjær sjøelva skulle gi viktige opplysninger om det planlagte flomløpet var tilfredsstillende, og blant annet virveldannelser, vannstandsvariasjoner og oppstuvninger ble undersøkt. Forsøkene ble utført 2.–10. oktober 1919 med vannføringene 2500, 2300, 1500, 1300, 1000 og 620 m³/sek., og med forskjellige stillinger av valsene og forskjellig vannforbruk i kraftstasjonen. Glommas bunnforhold ble ved sprengning, utgraving og utstøping kopiert i en lengde av ca. 100 m., og modellen ble anlagt og bygd etter de foreliggende planer for Solbergfoss kraftverk. Glommas vannføring kunne komme opp i 4000 m³/sek., og overløpsvannet måtte ledes forbi kraftstasjonen ved hjelp av en luke som på den tid var den største av sitt slag i verden.

Modellen her ved Skjær sjøelva besto av en steinkistedam og basseng med avløp for overvann, elveløpet med tre valser, kraftstasjon, pillarer og ledemurer og en regulering av undervannet. Forsøkene viste at østre ledemur med fordel kunne forkortes med 20 m., og den gang tilsvarte dette en besparelse på 1000 m³ betong og minst 100 000 kroner. I 1923 utgjorde de totale kostnadene i forbindelse med modellforsøket 10 018 kroner. Til ingeniør Grann-Meyer ble det utbetalt en godtgjørelse på 1000 kroner, overingeniør Sohlberg fikk 300 kroner, ingeniør Fr. Claudi fikk 290 kroner og oppsynsmann Sæther fikk i alt 2700 kroner.

DEMNINGER OG VEIER

Skjær sjøen er siste vann i Vestre Nordmarksvassdrag før det renner ut i Maridalsvannet. Tidligere lå det en demning av tre lenger ut i Skjær sjøen. Demningen her ble oppført i 1890 og er bygd av tilhugget stein med damkrone av betong. Damanlegget ble anlagt i forbindelse med tømmerfløtingen og Hammeren kraftverk. I fløtingsløpet var det sju luker. På nedsiden av demningen er en liten skåttbru av tømmer og en nærmere 100 m lang skåvegg av tilhugget stein som delvis er stiftet sammen.

Av damtyper skiller vi mellom kistedam av laftet tømmer fylt med stein, fyllingsdam bygd av stein og/eller jord, bukkedam av skråstilt tømmervegg, steindam bygd opp av granittblokker og betongdam.

Da Akerselvans Brukseierforening overtok vannrettighetene, fløtingen samt plikten til å vedlikeholde demningene i 1876 ble de gamle kistedemningene gradvis skiftet ut med steindemninger. Bare et par steder eksisterer det i dag kistedemninger, ved Myrtjernet og Store Gørja. Disse er imidlertid av nyere dato, men de er fine illustrasjoner på tidligere tiders demninger. Bjørnsjødammen er et flott stykke ingeniørkunst fra 1886. Her er kranen på skinner og galgen til å plassere lukene ved. Demningen er 40 m lang, 2,5 m bred og 6 m høy. På nedsiden er en skåttbru av tømmer. Denne demningen er blant de eldre i Marka, og pga. dens kompleksitet har den også en fin historisk verdi. Bjørnsjøelva har sitt "helvete" omtrent midtveis hvor det hendte at tømmeret satte seg fast. I Katnoselva var Kvernhusfossen ekstra ille.

Øyungsdammen lenger øst er blant de største i Marka med en lengde på 195 m, en bredde på 4 m og en høyde på 6 m. Demningen ble aldri fullført. Det var planer om enda høyere regulert vannstand. Øyungsdammen er et landemerke og har stor betydning for alle de tusener turgåere som tar veien opp fra Skar. I elva finnes mange skåvegger og steinforbygninger som vitner om tidligere tiders fløtning.

Flere av veiene i Marka ble bygd i forbindelse med damreguleringen. Nordmarksveien ble i den sammenheng bygd fra Hammeren til Skjær sjøen rundt 1900. Veien til Øyungen ble fullført i 1908 i forbindelse med arbeidet på Øyungsdammen tidlig på 1900-tallet. Av kulturminner fra skogbruket kan nevnes hesteveier for vedhogst fra tidlig på 1900-tallet i

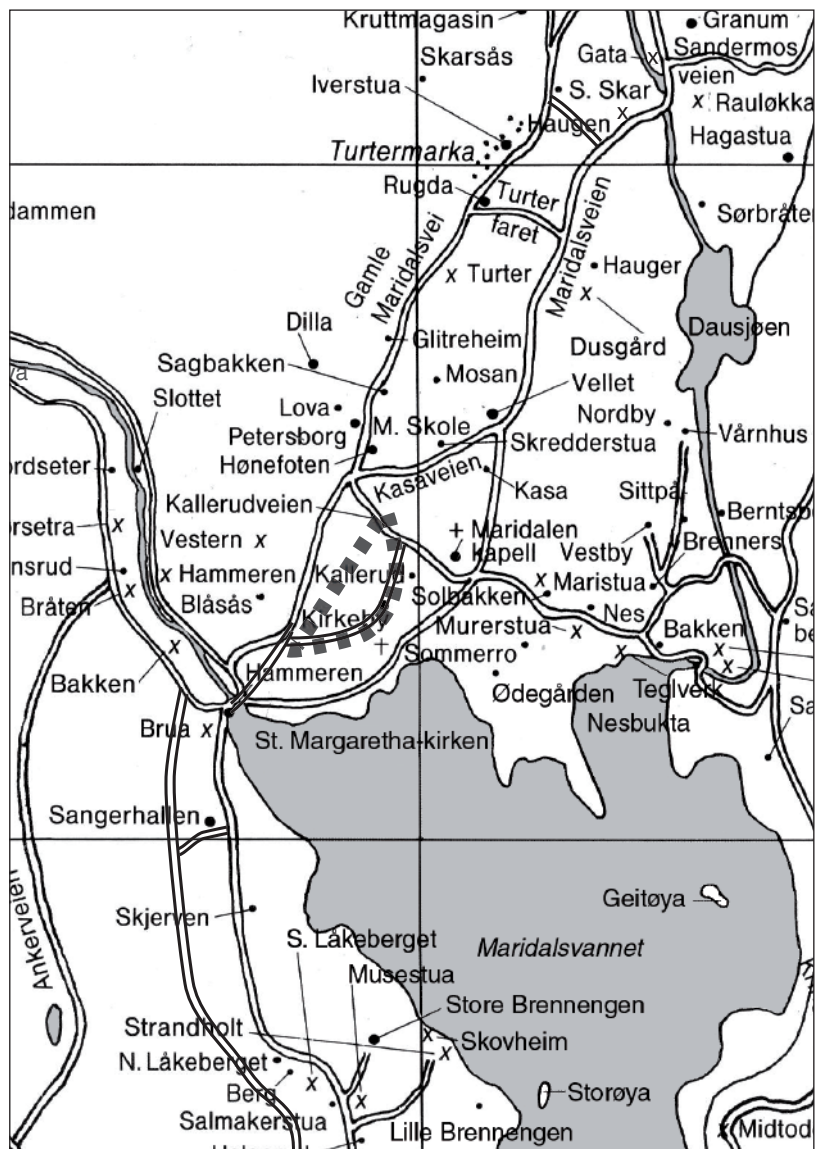
Skjærsjødammen. Fra kulturminnevandring 2003. Foto: Dagfinn Kristoffersen

Vaggestenkollen, Hansakollen mv. Damvokterboligen ved Skjærsjøen er bygd sist på 1800-tallet. Mange kan ennå huske at Petra "Skjærsjødammen" bodde der tidligere. Nå er huset hvilebrakke for Vann- og avløpsetaten.

*Solblomeng i nyrestaurert slåttemark i Kirkebyhagen. Foto: Egil Michaelsen 2007,
www.markblomster.com*

Natur- og kultursti Kirkebyområdet

Denne natur- og kulturstien:

- lærer deg litt om planter og dyr, historie og nåtid i Maridalen
- passer for barn og voksne – for alle som har lyst til å lære litt mer om Maridalen
- går på god sti gjennom skog og åpne sletter, over åkrer og forbi bonde gårder
- tar deg med til Maridalen Bygdetun og ruinene etter Margarethakirken
- har 24 poster
- er omtrent 2 kilometer lang
- kan gås i begge retninger
- er laget av Maridalen skole
- er aller finest hvis du tar deg god tid til å lytte og se, og nyte naturen

Denne natur- og kulturstien vil gi deg et innblikk i noe av det Maridalen landskapsvernområde har å by på. Initiativet til stien ble tatt av Maridalen skole, og den ble offisielt åpnet i 2002. Maridalen skole har som mål å være et kultursenter for Maridalen, for de som bor her i dalen og for de som bruker Maridalen som rekreasjonsområde. Skolen mener de har et særlig ansvar for å vise fram Maridalen til barn fra andre kanter av byen.

Natur- og kulturstien går i en runde gjennom de mest sentrale delene av Maridalen. Den passerer ruinene etter Margarethakirken og Maridalen bygdetun, og tar for seg et utvalg av naturtyper, og plante- og dyrearter som er vanlig i området. Ikke minst får du vite mye om Maridalens kulturhistorie med dets bygninger og anlegg. Postene er først og fremst beregnet på barn i alderen 10–13 år, men er også egnet for familier og voksne. Stien er godt egnet for skoleklasser og Maridalen skole har fast avtale om å ta imot 7.-klasseelever fra bydel Nordre Aker.

For å gjøre det lettere for skoler har vi nummerert postene. Nummereringen starter på Hønefoten parkering og går mot klokka i retning Bjørkelunden (Kirkebyhagen) ved Hammeren. Men det er selvfølgelig mulig å starte andre steder eller å gå i motsatt retning.

Maridalen skole ønsker å takke følgende for økonomisk støtte:

- bydel Grefsen-Kjelsås
- Bydel Sogn
- Byantikvaren i Oslo
- Fylkesmannen i Oslo-Akershus
- Friluftsetaten, Oslo kommune

Maridalen skole ønsker også å takke følgende for hjelp til oppsetting:

- Friluftsetaten, Oslo kommune
- Maridalens Venner ved Tor Øystein Olsen
- Aasmund Aslesen, tidligere rektor ved Maridalen skole
- Det Norske Skogselskap
- og alle dere andre som har bidratt med ideer, innspill og kommentarer

Maridalen skole

I 1857 fikk "Ager Prestegjælds Skoleformandskab" overført tomt til å sette opp skolebygning fra baron Wedel-Jarlsberg. Skolen trengte både tømmer til bygninger, ved til oppvarming og jord for at læreren skulle ha noe å leve av. Skoletomta er derfor på hele 60 mål. Siden har det vært mange utbygginger og rehabiliteringer slik at skolen nå framstår som en moderne barneskole. Elevtallet er nå på 80 elever og vil øke i årene framover.

Maridalen skole er fådelt; flere klassetrinn undervises i samme klasse. Uteområdet er bygd opp i nært samarbeid med foreldre og Sørbråten Idrettslag, og er tilrettelagt for barn med ballbaner, lekeområder og skileikanlegg. Skolen har også en skolehage med nytt hagehus og veksthus som elevene bruker flittig gjennom hele vekstsesongen.

Maridalen skole. Tegning: Tom Stensaker, 1994

Maridalen fra Mellomkollen. Foto: Tor Øystein Olsen, 1992

Post 2: Granskog

Vi befinner oss nå i Oslo kommunes skog. Nettopp av hensyn til arts-mangfoldet er det bestemt at all kommuneskogen skal bli 20–60 år eldre enn det som ellers er vanlig. Man lar dessuten vindfall, tørre trær og dødt virke bli i skogen (ta hakkespettreet som eksempel). I tillegg hogger man litt og litt trær om gangen (lukkede hogster) istedenfor flatehogst. Slik legger man seg tettere opp til naturens egne prosesser.

Treet har en sentral plass i skogøkosystemet. Treet binder karbondioksid (CO_2) og produserer oksygen (O_2). Det påvirker næring og vann i jordsmonnet og gir skjul for viltet.

Levende trær kan leve i samliv med sopp, og er mat for insekter, fugler og pattedyr, eller brukes som reirplass.

Når treet dør, kan fugler lage reirhull eller bruke treet som sang- eller utsiktspost. Når treet til slutt faller ned, skapes det nye livsbetingelser for atter andre grupper sopper, insekter og dyr. Til slutt blir den døde veden brutt ned, slik at næringsstoffene frigjøres og kan tas opp av nye planter.

Karakteristiske arter i granskogen er skogstjerne, linnea, nikkevintergrønn, stri kråkefot, blanksigdmose, fjærmose, muslingmose og etasjemose.

Hei og velkommen til et juletre...

Hvem er tøffest i skogen? ... Grana!

Hvorfor det? Jo, fordi den tåler mye skygge og trives der det er kaldt og der det regner og snør mye. Dette kalles humid klima. Grana vokser sakte, men sikkert. Og mens den gjør det, er den litt slem og ganske ugrei mot de andre tresortene. De andre trærne, som furu, osp og bjørk, dør nemlig ut, fordi grana tar all næring fra dem. Etter mange år dør den gamle gran-skogen ut, og da kan igjen de hurtigvoksende tresortene komme tilbake.

Hvordan kan man finne ut hvor gammel en gran er?

Vet du forskjellen på gran og furu?

Visste du forresten at gran er det treslag vi tjener mest penger på i Norge?

Post 3: Svartor – *Alnus glutinosa*

Svartor er vanlig på Østlandet og rundt kysten til Trønderlag. Treslaget trives best på dyp, næringsrik jord med stort vanninnhold. Svartor er et varmekjært treslag.

Karakteristisk for svartor er at den i motsetning til de fleste av våre andre treslag kan vokse og trives på sumpaktige steder. Et annet kjennetegn er at treslaget feller bladene mens de er grønne og at de inneholder mye nitrogen. Dette øker næringsinnholdet i jorda og kommer andre vekster til gode.

Treslaget har en rask ungdomsvekst. Svartor blir ikke særlig gammel og kan i Norge bli 20 til 25 meter høy.

Svartor er gul og ofte flammert, men blir rødlig etter at treet er felt. Den egner seg godt som møbelvirke, til paneler og trearbeider. Noe svartor blir også levert som råstoff til treforedlingsindustrien.

*Svartor. Foto: Egil Michaelsen,
www.markblomster.com*

Post 4: Rød skogsmaur – *Formica rufa*

Det finnes i alt ca. 5000 arter maur i verden, hvorav i underkant av 40 er funnet i Norge. Av disse er den røde skogsmauren den mest kjente.

Maurtuene til den røde skogsmauren kan bli mannshøye og inneholde over 100 000 beboere. Den underjordiske delen av tua kan være like stor som den delen vi ser over bakken. Maurene lever av blant annet små dyr og planter, sopp og melkesaft fra bladlus.

Mauren er vekselvarm og søker under jorda om vinteren. Om våren kan vi se store maurklumper varme seg oppå tuene. Når maurene senere vandrer nedover i tua, avgis kroppsvarme, og dermed blir den underjordiske delen raskere oppvarmet.

Hva bruker maurene til husbygging? Mauren spiser små insekter og sopp, men på hvilket middagsbord ligger mauren?

Post 5: Furu

Furua vokser over hele Norge. I Børselvdalen i Finnmark finnes verdens nordligste furuforekomst. I Sør-Norge ligger furuskoggrensa ca. 1000 meter over havet. På verdensbasis har furua den største utbredelse av alle treslag.

Treslaget vokser under nesten alle slags forhold, men utvikler seg best på middels næringsrik jord. Furua må ha tilgang på mye lys for å trives. Den utvikler et dyptgående rotsystem (pælerot) som gjør furua stormsterk.

I Norge blir furua over 30 meter høy. Den kan bli 700 til 800 år gammel, men blir som regel avvirket når den er fra 100 til 150 år gammel.

Sammen med gran er furu det treslag i Norge som har størst økonomisk betydning. Furutømmeret brukes blant annet til trelast, stolper, møbelvirke, finer og som råstoff til produksjon av cellulose.

Furu og gran blir brukt som juletrær. Hvorfor er furu dyrere, tror du?

Furu. Foto: Egil Michaelsen, www.markblomster.com

Post 6: Vegetasjonstyper

Lys, varme, næring og fuktighet er avgjørende for hvilke planter som forekommer i skogen. Der disse forholdene er like, finner vi de samme trær, blomster, moser og lav. Dette gjør det mulig å dele skogsmarka i vegetasjonstyper. Barskog og edellauskog er eksempler på hovedgrupper av vegetasjon i denne inndelingen.

Barskog er den viktigste gruppen. Den er inndelt i åtte hovedgrupper som går fra magre til rike vegetasjonstyper. Det dominerende treslaget på de magreste markene er furu. På de rikeste vegetasjonstypene er grana det viktigste treslaget. Bjørk forekommer i varierende grad på alle vegetasjonstypene.

Edellauskog finnes først og fremst i et belte langs kysten i Sør-Norge. Her er klimaet bedre enn i barskogen og gir vekstmuligheter for varmekjære lauvtrær. Til disse regnes eik, alm, ask, bok, lønn, lind, hassel og svartor.

*Du ska itte trø i graset.
Spede spira lyt få stå.
Mållaust liv har og e mening
du lyt sjå og tenkje på.
På Guds jord og i hass hage
er du sjøl et lite strå.*

*Du ska itte røre reiret,
reiret er e lita seng.
Over tynne bån brer erla
ut sin våre varme veng.
Pipet i den minste strupe
skal bli kvitring over eng.*

*Du ska itte sette snuru
når du sir et hara-spor.
Du ska sjå deg for og akte
alt som flyg og spring og gror.
Du er sjøl en liten vek en,
du treng sjøl en storebror.*

(Einar Skjæraasen)

Post 7: Døde trær

Døde trær som står, kaller vi gadder, og døde trær som har falt ned, kaller vi læger. Disse trestammene er veldig viktige for at insekter, sopp, lav og mose skal kunne leve. Aller best er det hvis de døde trærne ligger i skyggen og på et litt vått sted.

Når nedbrytningsprosessene i trevirke er på sitt mest aktive, består opptil 35 % av stammen av levende sopptråder. I et levende bartre er derimot bare 7 % av cellene levende. På denne måten kan vi si at også død ved er "levende".

Hør her:

Trær dør og faller ned – det vokser mose og sopp på stammen – insektene spiser mosen og soppen – fuglene spiser insektene – og fuglene bor i trærne. Hva er litt rart med dette?

Samliv mellom trær og sopp

De fleste trær lever i et samliv med forskjellige typer sopper. Dette er et forhold som begge parter er tjent med og kalles symbiose. Den vanligste formen for symbiose mellom trær og sopper er såkalt mykorrhiza eller sopprot. De fine rotgreinene hos treet er da helt dekket med et filtaktig lag av sopper.

Mykorrhiza fungerer som "ekstra røtter" for treet og tar opp vann og næringsstoffer fra jorda som treet kan nytte. Soppen nyter godt av trærnes evne til å produsere organisk stoff fra vann, luft og sollys. På den måten vokser både tre og sopp bedre enn om de sto alene. Planter trives bedre på jord med mykorrhiza enn uten.

Vi mennesker forandrer artenes levevilkår når vi gjør inngrep i naturen. Hvis man systematisk fjerner veltede og råtnende trær, vil en rekke sjeldne og sårbare insekt-, sopp- og lavararter miste levestedet sitt. For å bevare det biologiske mangfoldet, ønsker norske myndigheter å bevare 295 km² fredet skog. Slik skog finner vi blant annet i Mellomkollen naturreservat her i Maridalen. Menneskelige inngrep kan i andre tilfeller berge enkelte arter, slik tilfellet er for urtene i de ulike slåttemarkene som Maridalens Venner pleier her i området.

Post 8: Osp – *Populus tremula*

Osp tilhører poppelslekten. Slekten består av vel 30 arter som lever utbredt over den nordlige halvkule. Den vokser vilt i Skandinavia. I Norge finner vi den over hele landet.

Ospa kan vokse de fleste steder, men trives best på god, næringsrik jord med frisk fuktighet. Osp som vokser på næringsfattig mark blir lett utsatt for råte. Ospa kan i Norge bli ca. 30 meter høy, men den blir ikke noe gammelt tre.

Osp er et av de viktigste treslagene for dyrelivet i skogen. Treslaget gir godt fôr og er mye brukt som reirtre av hakkespett og andre hullrugere.

Osp av god kvalitet benyttes til produksjon av panel, fyrstikker og finer.

Hva skjer med ospebladene når det blåser?

Ta et ospeblad i handa...

Hvordan er formen?

Hvordan går nervene i bladet?

Hvordan lukter det?

Osp. Foto: Egil Michaelsen, www.markblomster.com

Post 9: Svartspett – *Dryocopus martius*

Svartspetten er vår største hakkespett. Kroppen er svart og nebbet hvitgult. Hannen har rød isse, mens hunnen har en rød flekk i nakken.

Svartspetten har tilknytning til barskogområdene. Den vil ha grove trær, helst osp, til redehullene sine. Svartspetten lager nye redehull hvert år. Gamle hull brukes av andre fuglearter samt mår og flaggermus.

Stokkmaur og larver er viktig vinterføde for svartspetten. Disse insektene finner den ved å hakke seg inn i trær og stubber. Fuglen er kraftig og kan hakke ut lange, tykke fliser av trærne i sitt næringssøk. Den kan også gjøre stor skade på blant annet vindskier og veggpanel på sin jakt etter mat. Svartspetten blir 48 cm og er til stede hele året.

Låten dens er et kraftig ”kri-kri-kri-kri” i flukt, og et mer hvinende og klagende ”kliæææ” når den sitter. Prøv selv... Vær helt stille... Kan du høre den? Prøv å kalle på den...

Trær med reirhull

Mer enn 30 fuglearter hekker i hule trær. Også pattedyr som mår, ekorn og flaggermus bruker disse hullene som reirplass. Som oftest er det hakkespettene som lager disse hullene, mens andre dyr og fugler tar reirplassene i bruk i årene etterpå.

Svartspett. Tegning av Viggo Ree, fra årsskrift Maridalens Venner 1982

Ospa har spesiell betydning for hullrugerne. Dette fordi den har en myk og løs ved som er lett for hakkespetten å arbeide i.

Det er viktig å spare trær med reirhull når det blir foretatt hogst. Like viktig er det å sette igjen friske lauvtrær, slik at hakkespettene til enhver tid kan finne nye reirtrær.

Trær med reirhull bør settes igjen sammen med andre trær og busker, slik at noe av det opprinnelige skogsmiljøet bevares. Dette hindrer eksponering av yngleplassen, treet står sterkere mot vind, og livsbetingelsene blir ivare tatt også for andre arter.

Post 10: Elg – *Alces alces*

Elgen er Europas største landpattedyr. Normal levende vekt er ca. 500 kg. I Norge finner vi den over hele landet.

Hunndyret av elg kalles ku eller kolle og føder i mai/juni. Hanndyret kalles okse og har gevir som den feller i desember/januar.

Elgen trives best i områder som veksler mellom gammelskog og små hogstflater. Selje, vier, osp og rogn er viktige beiteplanter for elgen. I vinterhalvåret beiter den også furubar.

Mange steder beites furutrær så kraftig vinterstid at det er vanskelig å få opp ny skog. Når elgen skreller barken av trærne, begynner den nedenfra og skreller oppover, fordi den mangler tenner i overkjeven. Barkskrellingen påfører trærne skader som kan gi grunnlag for råtesopper.

Elg. Tegning av Viggo Ree, fra årsskrift Maridalens Venner 1982

Solblomeng i nyrestaurert slåttemark i Kirkebyhagen. Foto: Egil Michaelsen 2007, www.markblomster.com

Post 11: Kulturmarkstyper

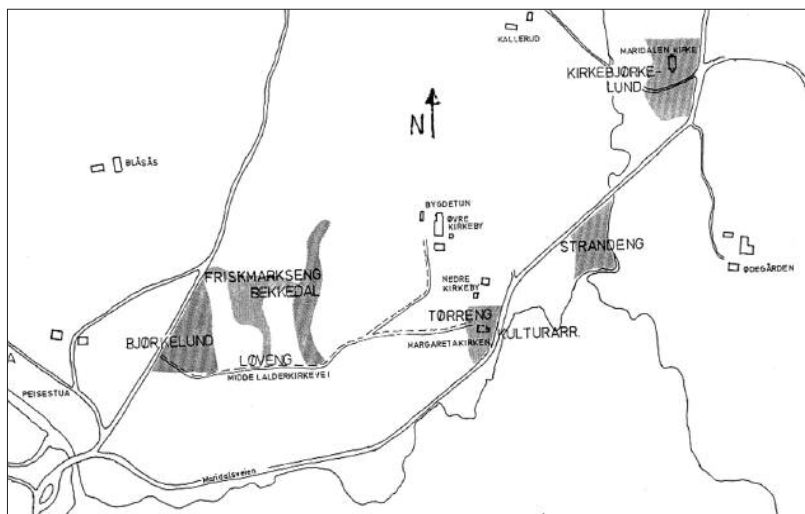
Dyrkamark: ("jorde") er de arealene som ble fulldyrket.

Slåttemark: (slåtteeeng, natureng eller bare eng) er de områdene som ikke egna seg til fulldyrking, men ble kun ryddet og slått og hadde for godt jordsmonn til å bli brukt bare til beite.

Beitemark: (naturbeite eller bare beite) kunne være skogsområder der dyra gikk fritt i en mer lysåpen skog enn i dag (beiteskog), eller inngjerdede ryddete områder nær gårdstunet (hagemark), og som ble beitet av de dyra som bonden hadde bruk for daglig (f.eks. hestehavnehagen ved Øvre Kirkeby gård).

Store deler av landskapet ble tidligere utnyttet i jordbruksproduksjonen. Avhengig av naturgitte forutsetninger og ulike skjøtselstyper, oppsto en rekke forskjellige kulturmarkstyper. En inndeling av kulturmarkstypene fulldyrking, slått og beite kan gjøres etter de viktigste bruksmåtene som formet dem og etter forskjellig naturgrunnlag.

Maridalens Venner restaurerer slåttemark i Maridalen:

Maridalens Venner restaurerer de mest prioriterte slåttemarkene i Maridalen.

De utfører årlig slått og raking.

I tillegg har vi kulturmarkstypene lauving og rising, åkerholmer, skogsbryn, bekke- og elvekanter og seterdrift.

”Gammel kulturmark” er en betegnelse som blir brukt om ikke fulldyrkede områder, men som er sterkt preget av jordbruksdrift, for eksempel ulike typer slåtte- og beitemark. Vegetasjonen på gammel kulturmark blir kalt seminaturlig, dvs. vegetasjonen har en artssammensetning som er framkommet gjennom høsting og annen bruk av naturlig vegetasjon, og som består av viltvoksende arter, ikke innplantede eller innsådde.

Post 12: Korn

Dette jordet er på 28 dekar. (Det tilsvarer ca. fire fotballbaner.) Hvert år dyrkes det ulike kornsorter her. De viktigste kornsortene i Norge er hvete, rug, bygg og havre. En del av dette kornet går til matmel, resten til dyrefôr.

Korn tilhører grasfamilien og inneholder viktige næringsstoffer som kroppen trenger. Kornet sås rundt 1. mai. I august/september høstes det. Da har kornet blitt gult og modent.

Hva slags mat er det mye korn i, tror du?

Hvis dette hadde vært en hveteåker, kunne det høstes 12 600 kg korn i et godt år. I gjennomsnitt går det med 105 kg korn for å dekke et års forbruk av matmel pr. nordmann. Avlingene fra jordet kan bli til 20 000 brød eller 120 menneskers behov for matmel årlig.

Hva betyr det å slå løs kornet ved hjelp av en tust eller sliul?

For å få korn, må bonden pløye, harve, gjødsle, så og tromle på våren. På høsten når det er modent, blir kornet tresket. Kornfrøene skilles fra akset. I dag gjøres det maskinelt med skurtresker. Før ble det slått med lå eller sigd. Etter at kornet var skåret, ble det bundet i nek og tørket ute. Det ble oppbevart i stakk eller båret inn på låven. Treskingen foregikk ofte innendørs vinterstid, og kornet ble slått løs ved hjelp av en tust eller sliul.

Post 13: Styving

Vi står nå i gammel kulturmark med styvingstrær hvor det tidligere ble høstet i to etasjer. Bonden slo gresset, og styvet og lauvet trærne i tillegg. For få år siden var enga gjengrodd med tett kratt, slik du kan se det i skogkanten rett her borte. Maridalens Venner har ryddet og holder i dag enga åpen, slik at vi kan se hvordan det må ha sett ut her på den tiden bonden brukte feltet som førsankingsplass. For det var før han skulle ha.

Både gresset og lauvet på trærne var verdifull vinterføde for dyra. Med noen års mellomrom beskar han greinene på trærne, og slik fikk de kraftig bladverk som var lett å høste.

I dette feltet kan du finne en rekke urter som ikke ville vokst her om ikke enga ble slått og pleiet.

Kan du tenke deg andre steder i verden hvor styving er enda viktigere enn her i Maridalen den dag i dag?

Fire treslag som styves i dette feltet: ask, lønn, lind og selje.

En heldig bieffekt av beskjæringen er at en del røtter på treet dør fordi

Restaurerte askekaller i Kirkebyhagen. Foto: Tor Øystein Olsen, 2004

treet ikke trenger så stort rotsystem etter tapet av greiner. Røtter som ligger og råtner i jorda, blir fin gjødsel for urtene. Trærne drar dessuten med seg vann og næringsstoffer opp fra dypet til jordlag høyere oppe, og dette nyter også urtene godt av.

De gamle trærne ble ofte knortete fordi de vokste i bredden. Her i Maridalen drev man med styving og lauving helt frem til 1960-tallet. Flere av de gamle styvingstrærne er nå restaurert. I tillegg har Maridalens Venner laget nye.

Langs pilegrimsveien. Fra Maridalsspillet 2004. Foto: Tor Øystein Olsen

Post 14: Pilegrimsveien

Kong Magnus Lagabøters landslov fra 1274 hadde bestemmelser om veiene. Bøndene i traktene langs slike veier var forpliktet til å holde dem ved like. Veien skulle være fremkommelig med klopper og bruer over elvestryk. Bøndene pliktet å sørge for gratis beiteplasser for pilegrimenes hester, men det vanligste var nok å bruke apostlenes hester. Pilegrimene gikk ofte flere i følge. De hjalp hverandre mot farer som lurte underveis; ransmenn og ville dyr. De som hadde mat, skulle dele med de andre, og de rike skulle hjelpe de fattige. Disse pilegrimsveiene og lignende veier, samt kirken, bandt verden sammen på en ny måte. Pilegrimene kunne vandre over hele Europa, fra Nidaros i nord til Sicilia, Roma, Canterbury, Spania, Betlehem og Jerusalem i sør. Den gamle veien mellom Hammeren og Margarethakirken var både lokal kirkevei og en bit av den verdensvide pilegrimsveien.

Kirkevei fra 1200-tallet. Pilegrimsveien.

En pilegrim er en person som av religiøse grunner drar på en reise til et hellig sted.

Veier og kirker ble ofte bygd samtidig, slik at folk kunne nå sin sognekirke eller vandre som pilegrim mot det store pilegrimsålet i Norden; kirken i Nidaros. I denne kirken ble Olav Haraldsson, etter å ha blitt erklært hellig, lagt i et kostbart skrin. Pilegrimene fra Oslo-området dro nok oftest gjennom Groruddalen mot Gjelleråsen. Men noen vandret nok også gjennom Maridalen og hadde sin første stopp ved Margarethakirken. Både Margarethakirken og dette gamle veifaret er fra middelalderen (fra 1200-tallet).

Tror du det finnes pilegrimer i dag?

Post 15: Landskapet i bakken

Se rundt deg! Se på bakken der du står og se på bakken eller grunnen langt unna!

Legg merke til alle plantene som vokser her. Trær, busker, gress, urter og det bonden dyrker på åkeren sin. Spør deg selv: Hva er under det ”teppet” av jord som alle plantene og trærne vokser opp av? Akkurat der du står nå, er ”teppet” borte. Du står liksom rett på ”gulvet”. Dette ”gulvet” finner vi over alt i Nordmarka, hvor du er nå. Gulvet under oss er en bergart som heter Nordmarkitt. Bergarten er ofte lyserød. I 1994 ble Nordmarkitt valgt til fylkesstein for Oslo.

Det er isen som har formet dette ”Nordmarkitt-gulvet”. Siste istid ebbet ut for omkring 10 000 år siden. Da trakk isen seg tilbake. Utenfor iskanten ble det lagt opp store rygger av stein, grus og sand. Slik morene demmer opp både Maridalsvannet, Sognsvann og Bogstadvannet. Oslo-området befant seg under vann den gangen morenene ble lagt opp. Da isen smeltet, hevet landet seg slik at det som tidligere var havbunn, ble tørt land. Strandlinjen, den marine grense, ligger i dag ca. 215 moh., og det er funnet rester av sjødyr ved Skar i Maridalen. Den dyrkede jorda vi ser her, har altså vært havbunn tidligere.

Post 16: Maridalsvannet – Oslos drikkevann

Folk i Oslo har i mange hundre år drukket vann fra Maridalsvannet og Akerselva. Oslo kommune kjøpte store arealer nær Maridalsvannet, særlig i perioden 1889–1923, for på denne måten å sikre byens borgere rent vann. Bading og fiske er forbudt. Størstedelen av Oslos befolkning bruker Maridalsvannet som drikkevann (ca. 85 %). 3000 liter vann i sekundet eller ca. 150 fylte badekar, går gjennom Oset vannrenseanlegg og ut til byens innbyggere.

Hvor mange ganger kunne du fylt et badekar i løpet av et minutt med vannet som går gjennom Oset vannrenseanlegg? Ser du hvor Grefsen og Tryvann er?

Byens behov for drikkevann ble stadig større med industrireisning og befolkningsvekst fra ca. 1850. Etter hvert kom det krav fra helsemyndighetene om å bevare drikkevannskvaliteten. Dette førte til restriksjoner både for gårdsdrift og bosetting i nedbørsfeltet for Maridalsvannet. Fri ferdsel ned mot vannkanten er da heller ikke lov. På 1900-tallet ble flere bygninger revet. I 1967 kom det forbud mot dyrehold på kommunens gårdsbruk. Maridalens Venner ble stiftet i 1970 for å unngå unødvendig riving.

Vestre (135 km₂) og østre (49 km₂) Nordmarksvassdrag møtes i Maridalsvannet. Det vestre vassdraget starter i Ølja på Jevnaker, 42 km unna, mens det østre vassdraget bare er 9 km langt.

Mot Maridalsvannet fra Kirkebyhagen. Foto: Tor Øystein Olsen, 2004

Post 17: Kirkeruinene – Margarethakirken

”Tid, sed og skikk forandres meget, alt som tiderne lider og menneskenes tro forandres og de tenker annerledes om mange ting. Men menneskenes hjerter forandres intet i alle dager.”

Sigrid Undset

Hvor gammel tror du ruinene er?

Margarethakirken ble bygd i middelalderen. Kirken var 23 meter lang og 11 meter bred. Den ble bygd i stein og tegl og pusset med hvit kalk.

Margaretha var en ung kvinne fra Antiokia som ble utstøtt av familien sin da hun ble en kristen. En romersk landshøvding ville gifte seg med henne, men hun ønsket ikke å være gift. Da ble han rasende og kastet henne i fengsel. Hun ble henrettet i 307. Mens hun satt i fengsel, bad hun for gifte kvinner i nød og ble derfor de gifte kvinners skytshelgen. Hun gav navn både til kirken og til dalen, Margarethadalen, som det het her før.

Kirken har i mange hundre år ligget som et fast punkt i et skiftende kulturlandskap. Sagn og historier er det mange av. I et av sagnene fortelles det om en bonde at ”han bortførte en del Stene og bygget av dem et Fjøs, men 2 Gange paa Rad døde hele hans Buskap, og intet ville trives paa hans Gaard, førend han paa klog Mands Raad nedrev Fjøsset og førte Stenerne tilbage til kapellet.”

Et gammel nordmarkssagn forteller at det i nærheten av kirkeruinene skal ha stått et kloster eller et hospitium.

O.A. Øverland forteller:

”Når Maridalsvandets Vandstand er ualmindelig lav, som Tilfældet var for en længere Række Aar tilbage, har man paa en Ør udenfor Gaarden Kirkeby kundet se Resterne av Klosterets Grundmure.”

I vår tid har bl.a. Carl Fredrik Engelstad skrevet om Maridalen før, under og etter svartedauden i sine Maridalsspill (”Kirkebyggeren”, ”Svartedauen” og ”Kirkeseølvet”). Spillene har vært oppført i og ved Margarethakirkens ruiner.

Til slutt kan nevnes at Sigrid Undset avslutter sin roman ”Vigjaljot og Vigdis” med å fortelle om ”den steinkirke, som blev reist nordenfor

Storevandet. Den ble viet til den hellige Margareta, og siden er dalen om dette vand blit kaldt Margaretadalen. Ved denne kirke ligger Vigdis Gunnersdatter begravet.”

Kirkeruinene. Fra pinsegudstjeneste 2006. Foto: Tor Øystein Olsen

Post 18: Bringebær

På dette stykket står det 15 000 bringebærplanter. Lages det syltetøy av hele avlingen, kan vi få ca 12 000 halvkilosglass med bringebærsyltetøy.

Disse plantene krever mye stell både vår og høst. De må klippes og bindes opp, og ugress må lukes vekk mellom plantene. Samtidig må gresset mellom radene slås.

For å få bringebær må små planter plantes ut. Først etter to år kan det høstes bær. Dette foregår for det meste ved selvplukk.

Kan du forresten navnet på noen bringebærprodusenter? Hva slags syltetøy har vi?

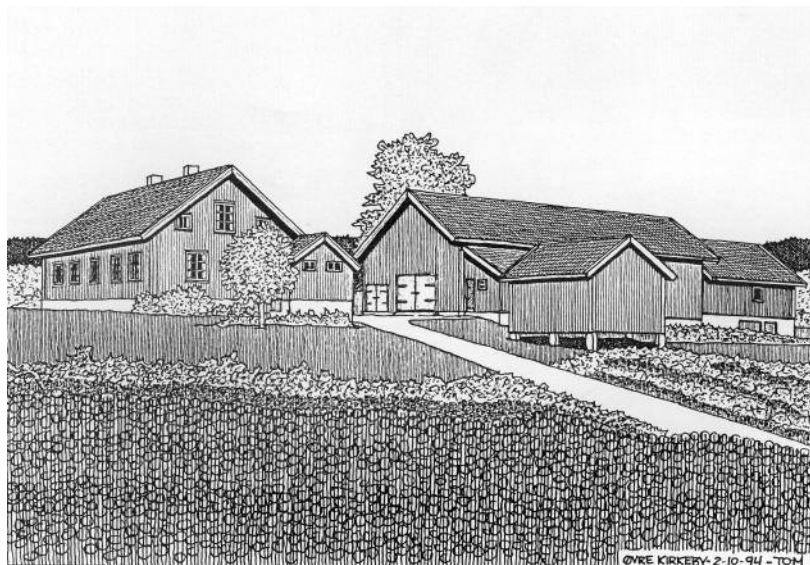
Bringebærproduksjon ved Øvre Kirkeby gård 2004. Foto: Tor Øystein Olsen

Post 19: Gårdsnavn

Orientering om de ulike gårdsnavn og når gårdene ble ryddet:

En regner med at det har bodd folk i Maridalen siden steinalderen, for 6000–7000 år siden. På denne tida ble det lagd steinøkser av groruditt; en fin, grønnaktig steinsort. Flere funn er gjort her i Maridalen.

Gårdene i dalen har røtter helt tilbake til tidlig jernalder. De eldste gårdene har naturnavn: Brekke (bratt bakke), Nes, Hauger, Turtur (planten turt), Skar og Vaggstein. Skjerven og Sander ble ryddet noe senere. Dette er såkalte "vin-navn"; siste delen av navnet, vin, betyr naturlig eng, åpen slette. I vikingtiden, år 800–1000 e.Kr., var det lite nyrydding. I middelalderen ble det ryddet gårder i utkanten av de sentrale jordbruksområdene. Rud ble ofte en del av navnet. (Rud = rydning.) Det var fire "rud-gårder" i Maridalen, men alle er nå forsvunnet. I middelalderen, ca. 1250, ble Kirkeby ryddet. Tømte ble ryddet omtrent samtidig. I dag er gården kjent under navnet Øgården/Ødegården.

Øvre Kirkeby gård. Tegning av Tom Stensaker, 1994

I 1350 var det rundt 18 gårder i dalen. Men pesten, svartedauden, og et kaldere klima førte til at 17 av disse gårdene ble lagt øde. Bare Brekke hadde fast bosetning. Folketallet gikk drastisk ned. Skogen overtok der bonden før hadde pløyd sin åker, og dalen lå øde i ca. 200 år.

På 1500–1600-tallet ble gårdene ryddet på nytt. Brennenga, fra ca. 1600, vitner om at brenning ble brukt som en nyrydningsmetode. Bråten er også et navn som vitner om brenning som rydningsmetode. Vi finner navnet bl.a. i Sørbråten og Nordbråten. Begge disse gårdene var husmannsplasser under Vaggstein. På 1700–1800-tallet vokste folketallet, og mange husmannsplasser ble ryddet. Sander hadde sju husmannsplasser, Brekke hadde fem, Skjerven hadde ni, og Nes hadde åtte husmannsplasser. Vi finner fortsatt seks av plassene under Nes i den idylliske grenda Neskroken, mellom Nes gård og Dausjøelva.

Hovedtrekk i Maridalens eiendomshistorie:

Middelalder: Kirken

1500–1600-tallet: Kronen

1700–1800-tallet: Borgerskapet (Nordmarksgodset)

Fra slutten av 1800-tallet: Oslo kommune

Maridalen nevnes først ved navn i skriftlige kilder fra 1335, da som Margarethadalens allmenning. Mariakirken eide den gang hele dalen som strakte seg fra Sandungen i nord til ”Dynjande”. Ved reformasjonen i 1536 overtok i hovedsak Kronen jorda i Maridalen, men noe jord forble kirkelig (”benefisert”) til 1800-tallet.

På 1600-tallet begynte Kronen å avhende gods for å betale gjeld. Først ble det pantsatt, deretter solgt. Etter hvert ble borgerskapet den store godssamler i Maridalen. På 1700–1800-tallet vokste det store Nordmarksgodset fram. Mellom 1889 og 1923 kjøpte Kristiania (Oslo) kommune store deler av dalen for å sikre drikkevann til byens økende befolkning.

Post 20: Øvre Kirkeby gård

Øvre Kirkeby gård ble skilt fra hovedgården på 1700-tallet. Ifølge folketellingen i 1865 bodde det tolv personer på gården. Av disse tolv personene var det en familie på seks, fem tjenestefolk og et legdslem (person som ble utplassert på gården av ulike grunner). De fire barna på gården var i alderen 4–9 år.

På den tiden var det ingen begrensning på hvor mange dyr en kunne ha på gården. Nå er det kun lov å ha noen hester. Øvre Kirkeby hadde før tre hester, sju kuer, sju sauer og to griser.

Hva gjør disse dyrene på en gård, og hvilke produkter får vi fra dem?

Gården består av 209 dekar dyrket mark (det tilsvarer ca. 27 fotballbaner).

Hvor mange dekar (daa) går med til en fotballbane?

Øvre Kirkeby gård. Foto: Tor Øystein Olsen 2008

Litt om Maridalen Bygdetun

Bygdetunet ble startet etter et privat initiativ i 1995 fra Ole Svendsen, tidligere skogbestyrer i Løvenskiold-Vækerø.

Stiftelsen Maridalen Bygdetun ble stiftet 18. februar 1999 og består av 16 stiftere.

Maridalen Bygdetun under kulturminnevandring 2007. Foto: Tor Øystein Olsen

Bygdetunet disponerer hus på Øvre Kirkeby. Det ble inngått leieavtale med Oslo kommune året 2000.

Stiftelsens styre jobber kontinuerlig med istandsetting av bygningene og er avhengig av velvillig innsats fra lokalbefolkningen. Mange lag og foreninger i dalen har bidratt med dugnadsarbeidet.

Bygdetunet ligger vakkert til på Øvre Kirkeby gård rett bak kirkeruinene. Her er lett adkomst til fots fra Hammeren og fra Hønefoten parkeringsplass. *Det er ikke adgang med bil.*

Bygdetunet har faste årlige arrangement som pinse, høstmarked og julearrangement. Da kan det være dyr på tunet, aktiviteter og underholdning for barn. I tillegg kan det finne sted andre arrangement og åpne dager. Det serveres nystekte vafler, nykøkt kaffe og saft på alle arrangementene.

Post 21: Artsmangfold

Hvilke arter finner vi i dette området? Vi ser trær, busker og urter. Elgen har beitet på barken av noen grantrær, og vi hører kanskje fuglekvister. Løfter vi en stein, kikker vi inn i et mylder av liv. Ingen har oversikt over alle artene her.

Alle arter er avhengige av andre arter for å leve. Organismene på jorda har brukt millioner av år på å finne en måte å leve sammen på. Ennå er det mye vi ikke har funnet ut om artenes lure "overlevelsesknep", men vi vet at vi har mye å lære av dem. Ingen vet hva en risikerer ved å la en art forsvinne. Stadig oppdages nye egenskaper hos planter og dyr. Eksempler på dette er at ville planter kan brukes til medisiner eller næringsmidler, foruten å kultiveres til matplanter. Mangfoldet av ville vekster er en skattkiste der svært mye enda ikke er oppdaget. Menneskelig aktivitet kan skape raske og dramatiske endringer i naturen. Som regel er disse forandringerne dårlig nytt for både skogen og dyrene i den. Alle har derfor et ansvar for å bidra til at arts mangfoldet opprettholdes.

Engtjæreblomeng i restaurert slåttemark. Foto: Tor Øystein Olsen, 2004

Ca. 24 000 dyr og planter er registrert her i landet, men det finnes muligens dobbelt så mange. Av sopp regner man med 10 000 arter i Norge, og 6100 av disse er knyttet til skog.

I en vanlig grankongle lever både grankonglebille, grankongleflue, grankonglemåler og grankonglemøll. I knopper og unge skudd lever gran-
knoppmøll, granbarlus, granskuddveps og rustrød granskuddvikler. Atter andre smådyr slår seg til under barken og i veden.

Kan du tenke deg hvor mange arter som finnes under skosålene dine? Kan du komme på medisiner eller mat og drikke som hovedsakelig består av naturlige ingredienser?

Post 22: Kulturlandskapet og gamle driftsformer

Området du nå ser utover, er gammel beitemark. Dyr man trengte å ha nær gården, gikk gjerne på inngjerdete, løvtresatte beiter (havnehager, hagemark) i tilknytning til gården. Disse havnehagene lå gjerne i skillet mellom inn- og utmark. Lå disse hagene nær gården, var det vanlig å gjerde fegate inn til fjøset. Lå beitemarka litt lenger unna, fikk dyra egne sommerfjøs de kunne overnatte i.

Karakteristisk for havnehagene er et lysåpent tresjikt av ønskede løvtrær og busker (men uten innslag av gran, og få trær av furu, osp og gråor, da disse treslagene gir dårlig beitekvalitet).

Hva slags dyr beiter her i dag trur du? Hva betyr fegate? Les det øverste en gang til. Prøv å forklare hva fegate er nå.

I Maridalen finner vi fortsatt rester etter gamle former for landbruk, fra tiden før traktorer og skurtreskere mekaniserte jordbruket for alvor. I området rundt kirkeruinene finnes det fem ulike kulturmarkstyper som en vil prøve å bevare. Disse kulturmarkstypene var vanlige i Maridalen for 100 år siden. Områdene ble benyttet som slåtteeng til høyproduksjon. Ku og sau beitet i områdene og holdt på den måten trær og vegetasjon nede. Enkelte trær ble lauvet for å skaffe tilleggsfôr til dyra.

Trefelling i Bjørkelunden, Kirkebyhagen. Foto: Tor Øystein Olsen, 2006

Et tverrsnitt i Maridalen, fem ulike kulturmarkstyper:

- Bjørkelunden opp mot Gamle Maridalsvei rett nord for Hammeren var slåtte-mark.
- Løvenga rett øst for Bjørkelunden er gammel kulturmark der det ble høstet i to etasjer. Bonden slo gresset. I tillegg styvet og lauvet han trærne og fikk på den måten ekstra vinterfôr til dyra. Her i Maridalen ble det lauvet frem til 1960-tallet. Disse styvingstrærne ga også vekstvilkår for en egen lavflora og insektfauna.
- Bekkedalen mellom Gamle Maridalsvei og kirkeruinene ligger opp mot fulldyrket mark. I en slik bekkedal blir jorda naturlig overrislet og gir god avkastning. En vil her finne et stort biologisk mangfold fra den fuktige bunnen til de tørrere områdene i ytterkantene.
- Tørrenga finner vi i området rundt kirkeruinene. Dette området har aldri fått vokse helt igjen, og vi finner her det største antallet slåtte-marksurter.
- Strandenga er lett synlig ved Lautabekkens utløp i Maridalsvannet mellom Kirkeby og Ødegården. Her var det slåtteeng helt frem til 1950-tallet, og det har vært verdifull og fruktbar kulturmark her i hundrevis av år. I dette området vil en arbeide for å få tilbake en flat, blomsterrik slette.

Post 23: Hassel – *Corylus avellana*

Hassel vokser vilt i hele Sør-Norge, opp til ca. 600 meter over havet. Hassel trives best i sørvendte skogkanter og skråninger hvor det er rikelig med lys og varme. Treslaget regnes med til de varmekrevende lauvtreslagene.

Hassel finnes vanligst som en stor busk, unntaksvis kan den også utvikle seg til et lite tre på 7 til 8 meter. Den blir sjelden mer enn 70 til 80 år gammel. Bladene på hasselen er rike på mineralstoffer og brytes lett ned. På denne måten skaper hassel gode jordbunnsforhold.

Karakteristisk for treslaget er nøttene. Disse er rike på næring. Tidligere utgjorde de i enkelte strøk et viktig tilskudd i kosten. Nøttene er god mat for blant annet ekorn, smånagere og nøtteskriker. Veden hos hassel er lite varig, men fordi den er seig og bøyelig, ble den i tidligere tider benyttet til tønnebånd og kurvfletting.

Kan du finne noen hasselnøtter?

Hassel. Foto: Egil Michaelsen, www.markblomster.com

Post 24: Randsone

Se på området rundt deg!

Soner mellom skog og myr, bekker, tjern, vann og dyrket mark får gjerne en annen sammensetning av trær og vekster enn vanlig skogsmark. Fugle- og insektlivet er også rikere her. Disse områdene kalles randsoner eller kantsoner og er viktige trekkveier og skjuleplasser for viltet.

Se deg godt rundt og vær ganske stille! Kanskje du får øye på noen fugler, insekter eller – om du er heldig – noen pattedyr.

Ofte er det arter som krever mer fuktighet og bedre næring som dominerer i randsonen. På grunn av god tilgang på lys, finnes det her som regel forskjellige lauvtreslag i ulike høyder og med spesielle småplanter innimellom. Derfor er sonene meget verdifulle for dyrelivet.

Hvilke løvtrær ser du her? Hva er et løvtre, forresten? Kjenner du noen av plantene?

Her er mye godt å spise for dyra. Nam, nam.

Skisse av velutviklet trappetreget skogsbryn der urter nærmest dyrkamarka blir etterfulgt av ønskede busker og løvtrær. Bakfor dette området bør den nærmeste skogen være lysåpen, slik at en unngår en vegg mellom det skjøttede skogsbrynet og skogsmarka. Fra "Åker- och gårdsmiljöer", Jordbruksverket, Sverige

Post 25: Bjørk

Det finnes tre arter av bjørk i Norge:

Hengebjørk (*Betula pendula*) er det mye av i lavlandet i Sør-Norge, opptil ca. 500 moh. Treet må ha mye lys for å overleve. De yngste skuddene er tynne og henger. Hvis ikke, hadde treet ikke fått navnet hengebjørk.

Dunbjørk (*Betula pubescens*) vokser over hele landet. Den tåler mye. I våre tre nordligste fylker er det dunbjørk det er mest av. Barken på eldre trær er hvit og glatt.

Dvergbjørk (*Betula nana*), som vi ikke finner her, er en lav, krypende busk og er vanlig i fjelltraktene.

Hvilke trær finner du her? Er det hengebjørk, dunbjørk eller dvergbjørk? Hvordan kan du se at det er en bjørk?

Bryt ikke gjerde, lukk igjen grind! Tenn ikke ild i tørrvær og vind!
Bryt ikke kvister, skjær ikke bark! Sleng ikke avfall i skog og mark!
Skad ikke såflekke, planter og bar og fugler og reder i busker og snar!
Bryt ikke villmarkens ro og fred! Rydd og slukk på ditt hvilested!
Ferdes i skogen med åpent sinn!
Husk at dens fred og skjønnhet er din!

Haakon Lie

Fra Bjørkelunden på Hammeren. Foto: Tor Øystein Olsen, 2006

Post 26: Greveveien

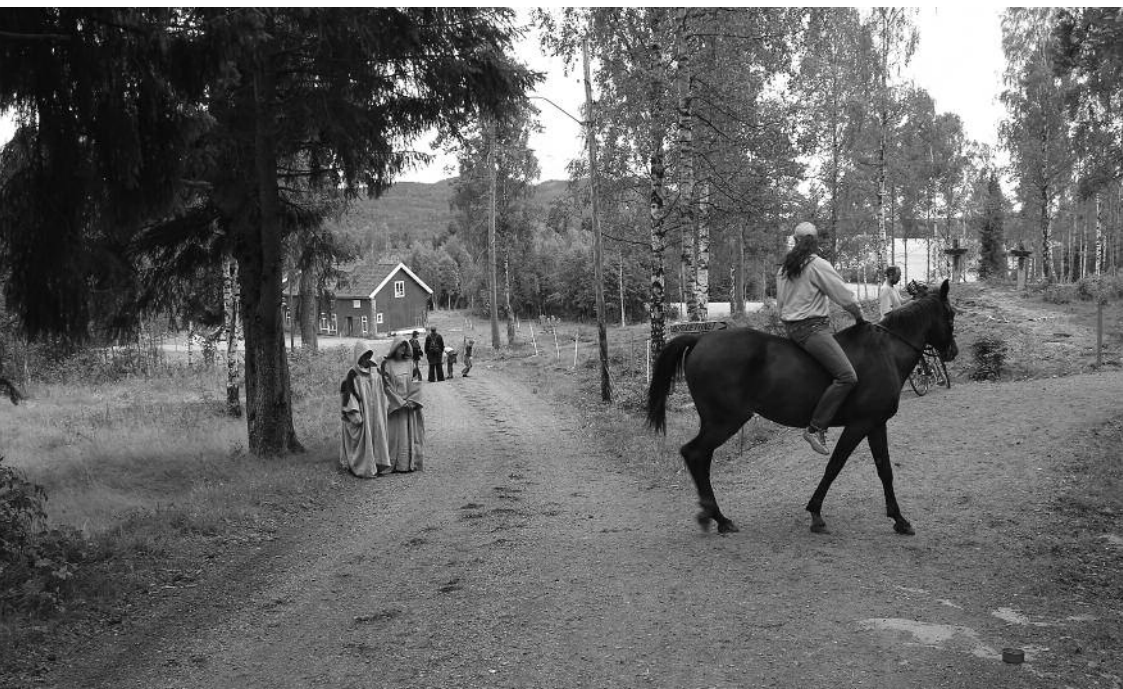
Krokskogveien – Ankerveien – Greveveien

Veien gjennom jernverkene – seks mil

”En gammel vei er et levende vesen og det merkelige er at den blir mer levende jo eldre den blir.” H.O. Christophersen: ”På byens terskel”

Veien du nå står på, heter Greveveien. Hvilken greve har veien navnet sitt etter, tro? Jo, han het grev Herman Wedel Jarlsberg og var gift med den eneste datteren til Peder Anker på Bogstad gård. Det var Anker som lot bygge Ankerveien fra Bærum til Hammeren i Maridalen. Så ble det altså svigersønnen hans som videreførte veien til Hakadal. Se på kartet. Da ser du at Krokskogveien, Ankerveien og Greveveien går som en stor U gjennom hele Nordmarka. Disse veiene ble blant annet brukt til transport av jern fra de forskjellige jernverkene. Ellers ble de selvsagt brukt av fattig og rik, ung og gammel. Noen ganger en storkar eller kongelige følger. Ferdselen foregikk med ulike vogner eller på hesteryggen. Folk flest måtte ty til beina og vandringsstaven. Veien ble ferdig som kjørevei i år 1825.

Greveveien er borte mange steder, men den er egentlig lett å følge fra Hønefoten, forbi Kallerud, ned til Maridalen kirke og videre over tunet til Nes gård. Derfra gikk veien inn i Neskroken til Brenners, over jordet til Dausjøelva, videre over brua som fortsatt står, forbi Sanderberget og videre forbi Sandermosen.

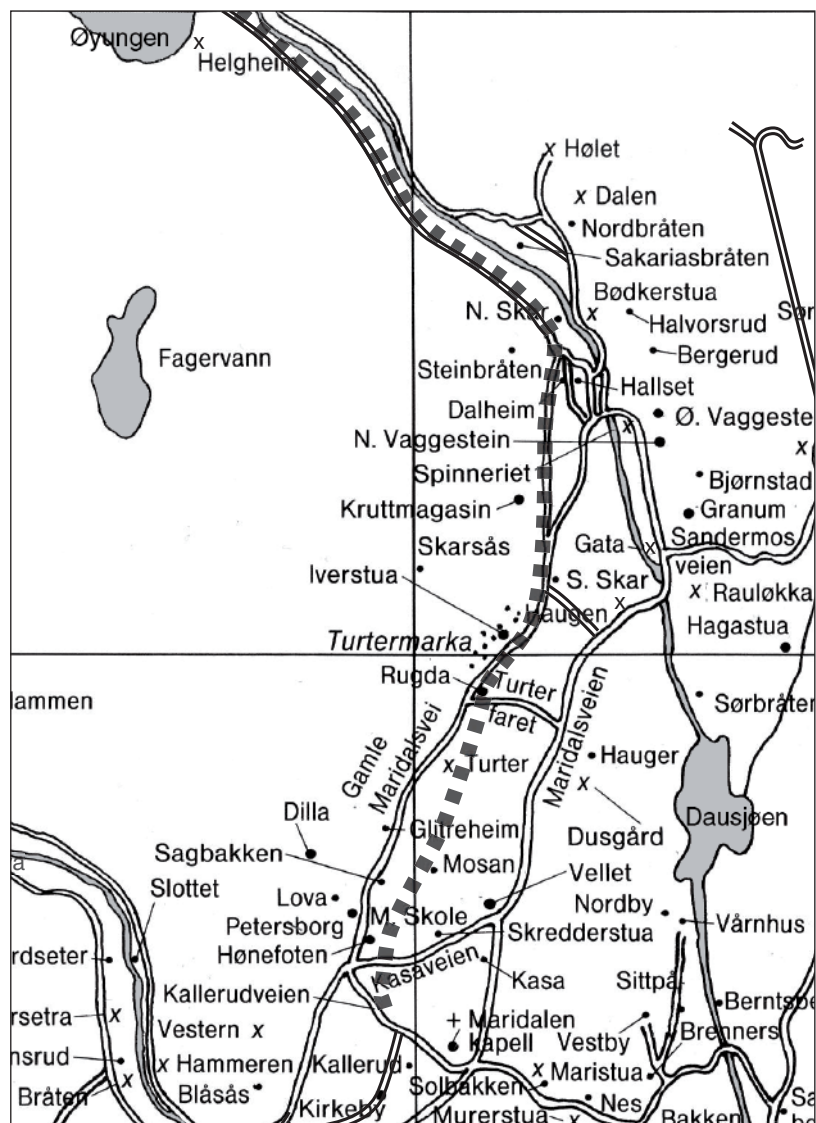

Greveveien mot Kallerud. Foto: Tor Øystein Olsen, 2005

Turter gård ca. 1970, rett før gården ble revet. Fotografiet eies av Inger Thaugland

Kultur- og natursti Maridalen nord – fra Hønefoten til Øyungen

Maridalen kirke. Tegning av Frances Dodman, 1997

MARIDALEN KIRKE

Omkring år 1250 ble den første kirken reist i Maridalen. Den ble kalt St. Margaretha-kirken etter helgenen for gifte kvinner. Hun led martyrdøden. I 1851 ble det reist sak om å skaffe Maridalen et nytt gudshus. I 1881 ble det reist et bedehus der dagens kirke ligger, og tomten på to dekar var en gave fra Chr. Lilloe som den gang var eier av Ødegården. I 1898 ble det innkjøpt en kirkeklokke. 1. mai 1900 ble så bedehuset innviet til kapell av biskop Bang. I løpet av 13 år hadde maridølene reist et bedehus og ombygd det til kapell, og dette var i hovedsak utført med private midler. Kirken ble fornyet både utvendig og innvendig i 1958. 21. september 2008 ble Ketil Rosnes innsatt som den første sogneprest i Maridalen kirke. Maridalen kirke har en intimitet og stemning som trekker mange til gudstjenestene.

Gården Kallerud som var en husmannsplass under Kirkeby, eies i dag av Oslo kommune. Den ligger rett nord for Kirkebygårdene og helt inntil den gamle Greveveien. Stua på Kallerud er gammel, men den er senere påbygd og modernisert.

Før i tiden lå det en plass rett nord for Kallerud som ble kalt Skomakerstua. Ved veien fra Vellet til skolen ligger Skredderstua som tidligere var en husmannsplass under Hauger gård.

I Kallerudhagan på vestsiden av Lautabekken har Friluftsetaten plantet finsk kvalitetsbjørk på den gode jorda.

Ved Gamle Maridalsvei finner vi Hellerudløkka der husmannsplassen Hellerud under Kirkeby har ligget.

Maridalen skole. Tegning av Frances Dodman, 1997

MARIDALEN SKOLE

Før i tiden var det omgangsskole i Maridalen, og elever og lærere flyttet rundt fra gård til gård hver måned. Den gang var Maridalen skolekrets svært stor; den strakte seg fra Hadelandsgrensen i nord til Christiania i syd. Maridalen fikk fast skole i 1857, og det ble reist en skolebygning på en tomt ved Hønefoten, som var en gave fra baron Harald Wedel Jarlsberg. Denne tomten omfattet 20 dekar jord og 40 dekar skog, og skolen het lenge Hønefoten skole. Den gamle skolebygningen ble lærerbolig og postkontor da skolen fikk ny bygning i 1897. Det ble også reist et ganske stort uthus med låve, fjøs, stall og grisehus. Det var hovedlæreren som stod for drift av småbruket. På denne måten fikk han en brukbar inntekt. Det har også vært skolehage ved Maridalen skole.

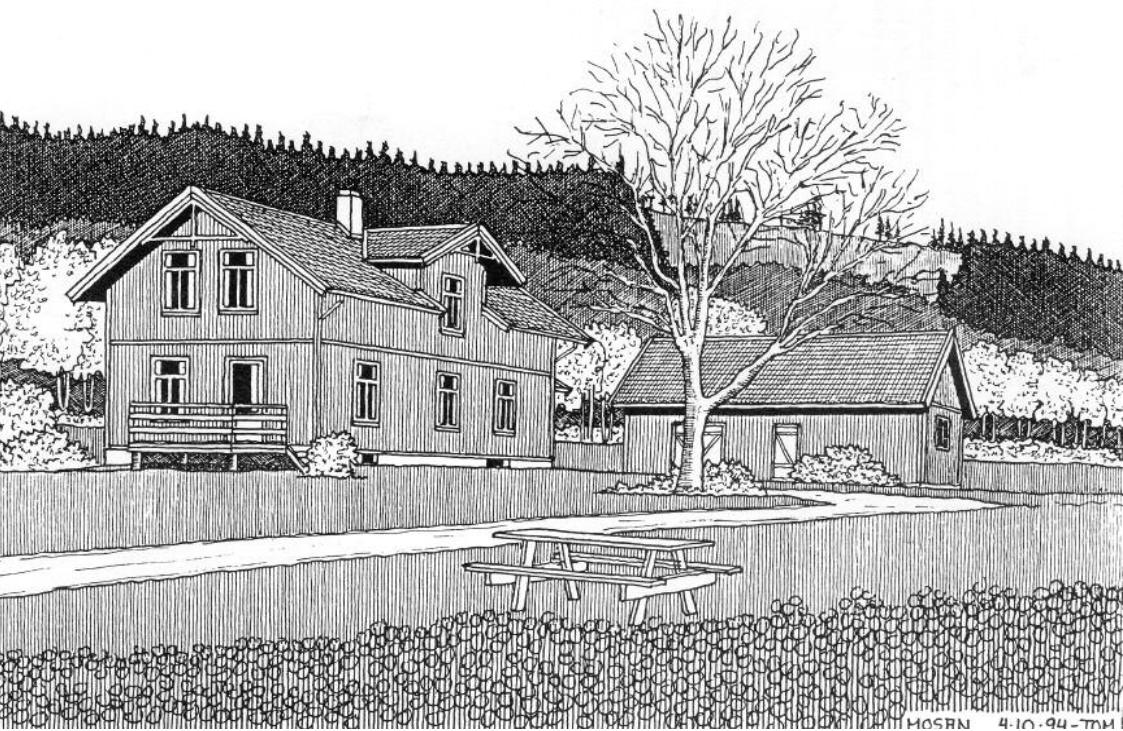
Stedet der skolen ble bygd var opprinnelig en husmannsplass under Kirkeby. Det fortelles at det bodde en gammel kone der som fisket ørret med garn i to tjern nede ved Lautabekken.

På slutten av 1800-tallet hørte også plassene Kamphaug, Gåslungen, Liggeren, Tømte, Øyungen og Sandungen med til Maridalen skole, og det var 70–80 elever på skolen. For mange var skoleveien lang, og fraværet kunne av og til være stort.

Da krigen brøt ut i 1940 var Halsnes overlærer ved Maridalen skole. I februar 1942 ble han og flere hundre andre lærere arrestert og sendt til Kirkenes.

Skolen har blitt utbygd og modernisert i flere trinn. I 1961 fikk skolen flere klasserom og spesialrom. I 1976 fikk skolen nytt kroppsøvningsbygg med både garderober, dusjanlegg, kjøkken og helseavdeling. Bygget betjener også Marka eldresenter og helsetjenesten i Marka.

I 1988 ble det også utført ombygginger på skolen. De senere år er utearealet tilrettelagt med idrettsplass, lekeapparater, løyper, lavvoplass mv.

Haugermosen. Tegning av Tom Stensaker, 1994

HAUGERMOSEN OG TURTERBEKKEN

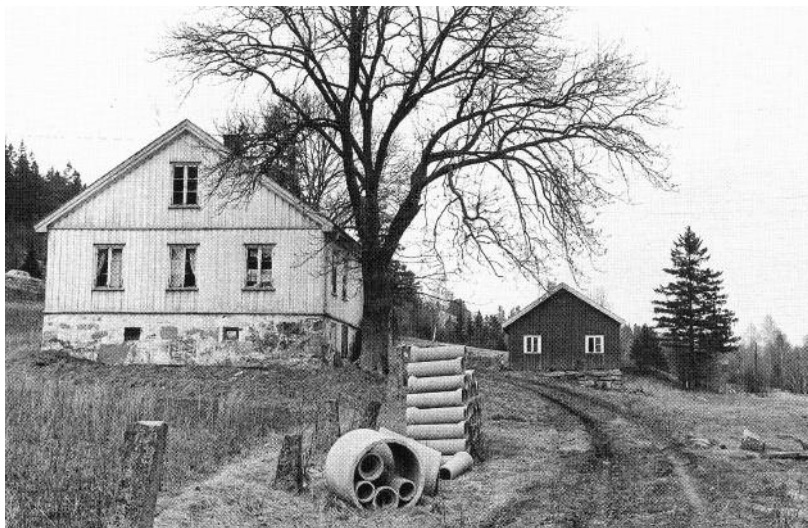
Nord for Skredderstua, på østsiden av Lautabekken, ligger Haugermosen, eller Måsan. Stedet eies nå av Oslo kommune, men var tidligere en husmannsplass under Hauger gård. Låvebygningen ble revet og jordveien ble tilplantet for mange år siden. I dalbunnen her ligger myrstrekningen, eller måsan, som stedet har fått navn etter. Det dannes ofte råkald tåke og frostrøyk her om vinteren, og det sies at Maridalens kulderekord er satt på Haugermosen.

På oversiden av Gamle Maridalsvei, rett nord for skolen, ligger plassen Turterbekken, eller Petersborg. I 1865 kalles stedet Bekken. Da bodde det en gårdsarbeider med sin familie der. Turterbekken var en husmannsplass under Turter gård. Flere steder i Aker fikk husmannsplasser navn etter kjente byer i utlandet, for eksempel Hamborg, Lybekk, og her i Maridalen altså Petersborg (etter St. Petersburg).

I den nordre delen av Turterbekken, Steinstuløkka, lå husmannsplassen Steinstua, der bonden på Turter hadde steinbrudd. I 1865 bodde det en steinhogger med familie der. I dag har skogen tatt over arealene, men vi kan ennå se spor etter steinbruddvirksomheten.

Rett nord for skolen, på nedsiden av Gamle Maridalsvei, lå Bekkestua, eller ”Blekkhuset”, som elevene kalte stua. Her bodde overlærer Gundersen på Maridalen skole på sine eldre dager.

Litt lenger nord, på nedsiden av Gamle Maridalsvei, ligger ennå Sagbakken, som før i tiden var husmannsplass under Turter gård. Nede ved bekken kan vi finne murene etter transportsaga som lå her før. Det var en sag som var flyttbar og som brukte damp som drivkraft. Lenger tilbake i tid lå det et hus her som ble kalt Brynkoppen.

Turter gård ca. 1970, rett før gården ble revet. Fotografiet eies av Inger Thaugland

TURTER

Turter gård har et naturnavn og er oppkalt etter planten turt som det må ha vært mye av på stedet før i tiden. Det er en gammel gård som nevnes allerede i middelalderen, men gården kan godt være fra før Kristi fødsel. I 1647 er Christen Turter gårdbruker på ødegården Turter. Gården var så krongods til 1844, da ble den solgt til Knud Weggersen. Han var den første navngitte private eier, og gården var så i privat eie til 1911, da Oslo kommune kjøpte stedet.

I 1865 er husmannsplassene Turterbekken, Katnosberget og Iverstua nevnt.

Oslo kommune rev låven sist på 1960-tallet, og drengestua, stabburet og hovedbygningen ble så revet i 1971. Turter er den eneste av de opprinnelige gårdene i dalen der selve hovedhuset er blitt borte. Hovedbygningen bar preg av ren empire-stil og hadde en høy grunnmur, et vakkert inngangsparti og elegante vinduer. Det er et stort tap for dalen at Turter gård ble revet.

Det er heftet noe uhyggelig ved gården, og ungene var ofte redde for å gå forbi der. Det uhyggelige ”Turtermordet” skjedde der 28. september 1885. Anders Christensen, som var en hjemvendt norskamerikaner, bodde da på Turter gård. Han kjøpte gården i 1884 og fikk da sin drøm oppfylt. Folk mente at han var en rik mann, og dette fikk svensken Henrik Jansson greie på da han kom ranglende opp gjennom Maridalen. Han dro til Turter og slo ned og drepte gårdbrukeren da han var på vei for å føre hestene. Vi vet ikke om morderen fant noen penger. Svensken ble senere tatt i Sverige og dømt til 20 år for ugjerningen. Han satt på Botsfengselet og ble løslatt og hjemsendt først i 1906. Mordet vakte stor oppsikt i hele landet.

Jordveien på Turter gård ble tilplantet med skog da kommunen overtok. For få år siden ble skogen ryddet vekk av Friluftsetaten, slik at den dyrkbare marka igjen kan brukes.

RUGDA-GRENDA

Her lå Rugda landhandleri før i tiden. Eiendommen ble kjøpt av Karen og Oscar Johansen, og her drev de butikk med daglig utkjøring av varer. Det har også vært kafé, legekontor og postkontor her. Kundene kom fra Sørbråten og Maridalen, og turfolk kom også innom. Kafeen ble nedlagt i 1943, og landhandleriet i 1974. Før i tiden hørte denne eiendommen til Hauger gård, og Jens Skolseg bygde en jakthytte her i 1928.

Her i Rugda-grenda finner vi den eneste tettbebyggelsen i Maridalen. Enkelte bruker navnet Fagerlia på denne bebyggelsen. Det ble bygd hytter her først på 1900-tallet, og disse er senere blitt utvidet til helårshus. De to eldste eiendommene er Katnosberget og Iverstua, dette var opprinnelig husmannsplasser under Turter gård. I 1865 bodde det en husmann og skogsarbeider med sin familie på Katnosberget. Navnet på denne plassen skal ikke ha noe å gjøre med Katnosa i Nordmarka. Den gamle stua som sto her, ble også kalt Osjestua.

Iverstua ligger lenger nord, helt inntil Gamle Maridalsvei, ved grensebekken. Iverstua ble bygd til husmannen Iver Halvorsen omkring 1850. Han var en dyktig kar og arbeidet på Turter gård hver sommer. Plassen skal opprinnelig ha hatt navnet Nordstuen. Det er trolig at Katnosberget og Iverstua er de to plassene som går under navnet Turterstuene.

Tidligere Tømte skifabrikk. Tegning av Frances Dodman, 1997

TØMTE SKI

Her på stedet Torberg, ved Gamle Maridalsvei, drev Torleif Tømte en enestående enmannsbedrift i mange år som fikk navnet Tømte skifabrikk. Han vokste opp, som en av 13 barn, på Tømte i Nordmarka, og Andrine, ”gamlemor Tømte”, var hans mor. Torleif Tømte startet med skiproduksjonen i 1936, og han lagde ski av forskjellige slag, men mest laminerte ski av gran, ask, bøk og bjørk med hickory såle. Han lagde også spesialski for langrenn og hopp, og flere eliteløpere har gått på Tømteski. Salget foregikk direkte fra fabrikken til folk som kom innom. Så sent som i 1970 kostet et par ski 100 kroner. Torleif Tømte var født i 1895 og døde i 1976, 81 år gammel. Tømte skifabrikk var den siste skimakerbedriften som var i drift på denne kanten av landet. Det var slutt med skiproduksjonen i 1971. Torleif Tømte var også en habil skiløper, og han deltok mange ganger i Holmenkollen. Det er ingen tvil om at Tømteskiene var kvalitetsski, og mang en ung maridøl har fått sine første ski fra denne skifabrikken. Hans Åsland har også bodd på stedet Torberg. Han var en kunstner i treskjæring.

Langs Gamle Maridalsvei, både nord og syd for Skar gård, ligger flere små bolig- og hytteeiendommer. De ble opprinnelig bygd som hytter, men er senere utvidet til helårsboliger. Ved grensebekken i syd ligger Torberg, Granberget, Åsheia, Solstua, Skarsløkka og Holte. Nord for Skar gård ligger Dagali, Skari, Maristua, Ringås, Granbo og Sandbo.

Skar gård. Tegning av Frances Dodman, 1997

SKAR GÅRD

Skar gård er en av de private storgårdene i Maridalen, og den er også en av dalens eldste gårder. Det er gjort øksefunn fra steinalderen på gården, så her har det vært folk allerede i forhistorisk tid.

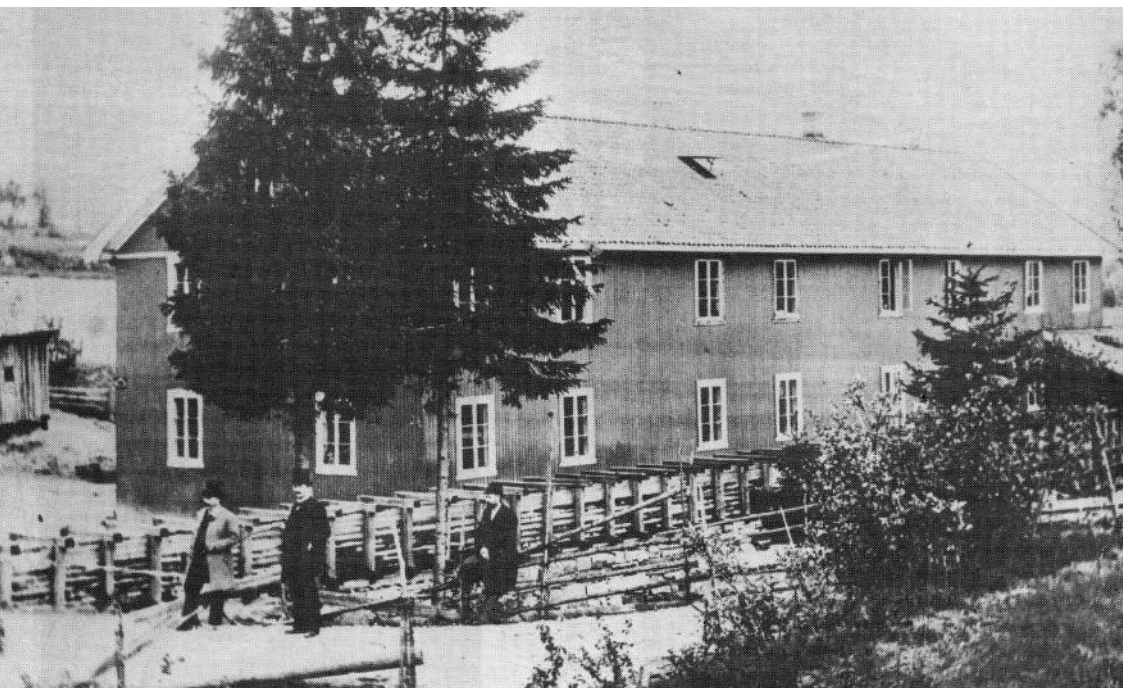
Før i tiden fantes det både en Søndre Skar gård og en Nordre Skar gård. Nordre Skar ble skilt ut fra hovedbølet, og her ble det etter hvert både kruttverk og militærleir. Gården Skar har et naturnavn som kommer av skaret innerst i Maridalen.

Gården Skar nevnes i biskop Eysteins jordebok i år 1400, og den tilhørte da Hovedøya kloster. Fra reformasjonen til 1648 var gården krongods. Under 30-årskrigen pantsatte Christian IV kronens gods, og gården kom da på private hender. Det har vært mange eiere til Skar gård, og de har hatt yrker som etatsråd, assessor, garvermester, kjøpmann og overrettssakfører. I tiden 1753–61 tilhørte Skar gård Nordmarksgodset, der Christian Ancher og Jens Hiort var eiere.

Anders Olsen fra Nes gård eide og drev gården fra 1833 til 1878. I denne perioden ble det bygd kruttverk og sagbruk på eiendommen. Datteren, Anne Skar, donerte 2000 kr til bygging av Maridalen bedehus som i dag er Maridalen kirke. Hennes svigersønn, Harald Lilloe, drev gården fram til 1898.

Skar gård kom i nåværende families eie i 1909, da Nils Brodin kjøpte gården etter å ha forpaktet den i 10 år. Sønnen Ivar overtok i 1925. Han var gift med Sigrid Husebye som var praktiserende lege i Maridalen og Nordmarka. På slutten av 1950-tallet overtok sønnene Ivar jr. og Tore driften av gården. I 1974 ble melkeproduksjonen lagt ned som den siste i Maridalen. I dag er det fjerde generasjon som eier og driver gården. Det er Tore og Erik Brodin, og i dag driver de med kornproduksjon.

Den eldste hovedbygningen på gården er fra 1700-tallet. Den avgrenser tunet mot syd og er bygget som en klassisk stue med langkammers, sovekammers og kjøkken. Stabburet på gården regnes som det eldste i Aker. Den yngre hovedbygningen opp mot veien er fra empiretiden, og det gamle kjøkkenet med grue var legens venteværelse.

Christiania Uldspinderi

CHRISTIANIA ULDSPINDERI

Industribedriften Christiania Uldspinderi ble bygd i 1888 og lå rett på nedsiden av Vaggesteinbrua. Ennå i dag finner vi solide murer ute i elvekanten på østsiden av elva. Det var vannet fra Øyungselva som drev skovlhjulet og spinneriets turbin. Eierne av spinneriet var Christian Munthe, og han drev også maskinforretning i Kirkegata nede i byen. Bestyreren på spinneriet het David Ferdinand Houg. Han kom fra Hurdal og var bestefar til Agnes Houg på Solhaug i Maridalen.

Det arbeidet 20 personer på spinneriet, og de fleste bodde på gårdene i nærheten, men det ble også bygd boliger til arbeiderne, blant annet Bergerud rett nord for Øvre Vaggestein. Det var en stor dam i elva på oversiden av brua der arbeiderne skylte tøy og badet. Tøyene som ble laget her ble kjøpt av Dobloug i Kristiania. Spinneriet ble nedlagt og revet omkring 1908, og restlageret av tøy ble solgt på auksjon. Maskinene ble flyttet til Lyngør på Sørlandet, der virksomheten fortsatte. Bestyrerboligen lå rett ved veien på østsiden av elva. Den ble kalt Sandstua, og her drev også Jørgen Sand landhandleri fra ca. 1914 til 1930. Sandstua ble revet i 1963.

På vestsiden av elva lå den lille Susenstua. Den lå helt ute på kanten mot elva og hadde tilknytning til spinnerivirksomheten. Susenstua ble revet i 1925 og flyttet til Stårputtveien mellom Snippen og Movann. Det er bare arbeiderboligen Bergerud som ennå står på sin opprinnelige plass.

Ved Gamle Maridalsvei, øst for brua, hadde Oslo veivesen sitt steinbrudd på 1950–60-tallet. Her inne i skogen lå også skogskoia Symra. Langs vestsiden av Øyungselva, fra brua og opp til veien til Nordbråten, slynger den idylliske Kjærlighetsstien seg. Stien går gjennom et vakkert lauvskogparti mellom elva og innmarka til Halset.

HALSET OG ØVRE VAGGESTEIN

Gården Halset ved Skar ble skilt ut fra Skar gård på midten av 1800-tallet. I dag er det bare den gamle hovedbygningen fra 1860 som står igjen, men tidligere var det både låve, uthus og drengestue på gården. Det meste av jordveien på gården er gått med til vei, parkeringsplass, grustak og tilplanting. Det var eieren Jørgen Sand som omkring 1925 begynte med sandtak her, og det er betydelige mengder sand som i årenes løp er tatt ut. I dag er det turfolket som drar nytte av parkeringsplassen i det gamle sandtaket.

Tidligere var det også kafévirksomhet på Halset, der turfolket kunne kjøpe seg noe å spise og drikke. Halset eies i dag av Oslo kommune, og stedet er bolig for Friluftsetatens ansatte.

Ved parkeringsplassen rett vest for Halset ligger Dalheim. Dette var før i tiden en liten gård med både jordvei og husdyr. Dalheim ble skilt ut fra Halset først på 1900-tallet. Oppe i lia lå husmannsplassene Steinbråten og Kramla under Skar gård, og hytta Skarpsno der bygdeoriginalen Juger-Kristian holdt til.

Gården Øvre Vaggstein på østsiden av elva, er en gammel gård som tidligere hadde stor jordvei og mye skog. Navnet kommer av ”en svær Sten, der er kommen til at ligge saaledes at den med ringe Anstrengelse kan bringes i vuggende Bevægelse i en enkelt Retning”.

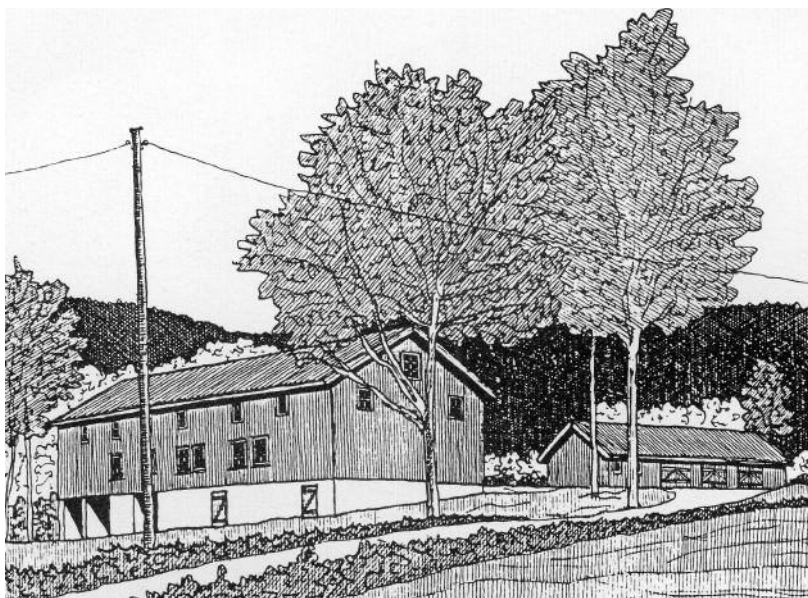
Gården ble i løpet av middelalderen kirkegods, og i år 1500 var det Sebastianalteret under Halvardkirken som eide gården. Alteret ble opprettet i 1348 i et forsøk på å skåne byen for pesten. I 1778 ble gården delt i Øvre og Nedre Vaggstein. I 1825 kjøpte daværende brukere, Christopher Christophersen og Ole Bottolfsen, hver sin del, og de solgte ut Nordbråten, Sørbråten og Rødløkken og også plassene Tømte og Brenna med tilhørende skog.

Kristiania kommune kjøpte Øvre Vaggstein i 1908, og siden har gården vært drevet av forpaktere. Den første var Olaf Næss fra Nes gård, og senere hans svigersønn Borgvald Berntsberg. Senere driver var Anders Skutle, og i dag forpaktet gården av Ingvar Hestdalen. Flere av bygningene på gården må være svært gamle; dette gjelder både hovedbygningen og stabburet. Den gamle låven ble revet i 1920, og det er ny låve der i dag.

I skogkanten nordøst for Øvre Vaggstein, ligger Martinhytta i Kroken (Tranmæl-hytta). Hytta ble av Arbeiderpartiet, LO og Arbeiderbladet gitt som 70-års gave til Martin Tranmæl i 1949. Hytta ble ferdig i 1952. Tranmæl ville ikke eie hytta sjøl, og en stiftelse overtok den, men Tranmæl fikk etter eget ønske bruksrett så lenge han levde. I dag er det Oslo Arbeiderparti som eier hytta, og fra 1998 har Maridalens Venner vært leietaker.

Halset 1919

Øvre Vaggstein gård. Tegning av Tom Stensaker, 1994

Ruin etter oppgangssag, Sagløkka. Tegning av Frances Dodman, 1997

SAGLØKKA OG BØDKERSTUA

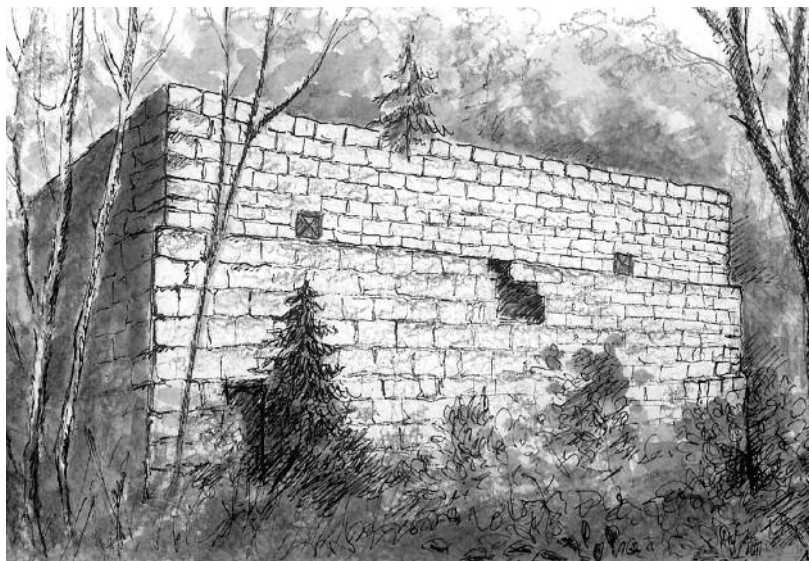
Ved kanten av Skarselva ligger ruinene etter en sag som Skar gård bygde omkring 1870–80. Vi kaller stedet Sagløkka. Det gikk en storm over skogene som rev ned mye tømmer, og saga ble bygd for å ta vare på dette virket. De murene som står igjen er turbinhuset, hvor vannkraften ble overført til selve saga. I Skjærsløelva finner vi ruinene etter Kamphaug sag. Den er mye eldre og ble trolig bygd omkring 1650 da Johan Garmann var eier av Nordmarksgodset.

På den andre siden av elva lå Bødkerstua. Der bodde bødkeren som laget tønner på Skar Kruttverk. Den lille og idylliske stua var opprinnelig en plass under Nordbråten gård, men i 1861 bodde det en Ole Olsen Bødker der som arbeidet på kruttverket.

Den rødmalte, gamle stua hadde et kjøkken med peis og ei stue med bord og benker. Blomkarsen vokste oppover ytterveggene, ripsbuskene rødmet utenfor, og brønnen gikk aldri tom. Bødkerstua ble leid bort til familien Skau på 1950–60-tallet, men da stedet lå nærme både bekken og elva, ble stua revet av Oslo kommune i 1966.

I lia på østsiden av lungsdalsbekken ligger det i dag flere små hytter. På Halvorstuen bodde det en skomaker og kruttarbeider i 1865. Nåværende Halvorsrud ble skilt ut fra Øvre Vaggstein omkring 1890. Der bodde Torbjørn Halvorsrud fram til 1981. Han var av gammel maridalsslekt og var født på plassen Hølet.

Ved Nordbråtabrua tar det av en sti som fører opp til Tømtekleivene. Denne gamle veien ble bygd fra Øvre Vaggstein til plassen Tømte og er et imponerende kulturhistorisk byggverk. Havnedirektør Oluf Roll eide Tømte i 1847–49, og han hadde planer om et høyfjellssanatorium der oppe. Da måtte man ha vei, og Jens Vaggstein bygde veien opp til Tømte for avtalt pris på 400 spd. En vandring langs Tømtekleivene er en sjelden fin natur- og kulturopplevelse. Kleivene går gjennom noen av de fineste partiene av Mellomkollen naturreservat.

Skar kruttverk. Tegning av Målfrid Voll, 2001

SKAR KRUTTVERK

På østsiden av elva ser vi ruinene etter Skar kruttverk. Kruttverket ble anlagt på Skar gård sin grunn, og det var fra starten av et privat kruttverk. Driften startet opp i 1854, men alt i 1862–63 ble kruttverket kjøpt opp av staten og ombygd til militært bruk. Landmilitæretaten kjøpte bygninger, vannfall og 20 dekar grunn for 8000 spd.

Fabrikasjonen foregikk i ”kruttmøller” hvor kruttet ble knust, malt, hamret og presset. Første levering av krutt fra Skar kruttverk fant sted i 1862, og kruttet gikk til Marinen som også senere kjøpte det meste av produksjonen fra kruttverket. Kruttverket produserte sortkrutt, og det var over 20 mann i arbeid der på det meste. I 1866 ble Skar bygd om, og nytt utstyr ble kjøpt inn. I 1874 ble det anlagt en skytebane, slik at man kunne teste kruttyper til Hærens og Marinens kanoner.

I 1889 ble militæretaten mer interessert i røksvakt krutt, og i stedet for å bygge ut Skar for ny produksjon ble det bestemt å flytte produksjonen til Raufoss. Produksjonen av sortkrutt ved Skar kruttverk opphørte i 1898, og utstyr og materiell ble flyttet til Raufoss.

Under unionstiden med Danmark fikk hæren sitt krutt fra Frederiksværk på Sjælland, fra Kongsberg Sølvverks kruttmølle og fra Hvitebjørn ved Ljan. Etter 1814 fikk hæren på Østlandet mest krutt fra Kongsberg og fra Ljansbruket. På Vestlandet fikk de krutt fra Alvøens Kruttverk.

Oppe i lia ved Gåsedammen syd for Skar ligger Skar kruttlager. Denne bygningen brukes nå som kunstatelie.

Tidligere kommandantbolig for kruttverket. Tegning av Frances Dodman, 1997

SKAR LEIR

Etter nedleggelsen av Skar kruttverk var Skar leir en periode uten militær virksomhet. I 1902 vurderte Kristiania kommune oppkjøp for å sikre Maridalsvannet som drikkevannskilde for byen. Fra 1905 drev Forsvaret utleie av Skar til Lindern pleiehjem for epileptiske, og fra 1910 anvendte Hæren Skar leir til ski- og sommerøvelser for militære skoler i Oslo-området. Fra 1930 ble stedet benyttet som øvingsplass for automobilkorpset i Hæren.

Da krigen kom i 1940, inntok tyskerne Skar leir, og det var de som videreutviklet militærleieren. Flere store bygninger ble oppført for reparasjon og vedlikehold av tysk luftvernsskyts. De tyske bygningene fikk et påkostet og varig preg. Etter krigen, i 1945, overtok Luftforsvaret det tyske materiellet og verkstedet, og de ble værende i Skar leir fram til 1985. En rekke av de gamle bygningene ble revet.

I en kort periode disponerte Hærens våpentekniske bataljon Skar, før Forsvarets tele- og datatjeneste med sin verkstedsvirksomhet overtok bygningene. I 1998 ble denne virksomheten flyttet til Kjeller. Forsvarsmuseet og Forsvarets bygningstjeneste har siden da benyttet bygningene som lager.

I 1874 kjøpte Forsvaret deler av gårdene Skar og Halset, slik at eiendommen Skar leir besto av 89 dekar innmark og 128 dekar skog eller utmark, i alt 217 dekar. Staten og Forsvaret solgte Skar leir til Oslo kommune i 2007.

SAKRISBRÅTEN OG NORDBRÅTEN

I skogbrynet ut mot Skarselva ligger plassen Sakrisbråten, som opprinnelig var en husmannsplass under Nordbråten. Stedet ble ryddet en gang på 1800-tallet, og den første husmannen som bodde der het visstnok Sakarias. Den tidligere Arbeiderpartipolitiker og formannen i skogstyret, Eugen Johannessen, var fra Sakrisbråten, og hans familie eier ennå stedet.

I jordekanten mellom Sakrisbråten og Nordbråten lå den lille husmannsplassen Vestbråten. Der bodde det en husmann og skogsarbeider i 1865. Stedet ble revet for lenge siden, og i dag er alle spor borte på grunn av sandtaket som ligger der. Det er også nevnt en plass, Østbråten, under Nordbråten gård.

Det meste av innmarka til Nordbråten, vestover mot elva, gikk med da det ble anlagt sandtak der i 1950–60-årene. De store sand- og grusforekomstene her, ved den marine grense 220 meter over havet, ble avsatt for ca. 10 000 år siden. Maridalsfjorden må da ha strekt seg helt inn hit til Nordbråten. Det er her vi i dag finner grensen mellom jordbruksbygden og skogen, og i denne grensen ble det for mange år siden bygd et imponerende steingjerde.

Nordbråten var opprinnelig en husmannsplass under Vaggstein gård. Plassen ble ryddet midt på 1700-tallet, men først på 1800-tallet ble den skilt ut som egen gård. Gården var lenge i privat eie, og Akerselvans Brukseierforening eide den til 1960. Da ble gården kjøpt av Oslo kommune. Gamlestua, den gamle låven og geithuset ble da revet, og det ble bygd nytt. Den siste forpakteren på stedet var Gudbrand Haakenstad. Den tidligere forpakterboligen ble i sin tid flyttet hit etter anleggsarbeidene ved Trehørningen. Nå er stedet bolig for ansatte i Friluftsetaten.

Rett nord for Nordbråten, tett inntil Iungsdalsbekken, lå plassen Hølet som var den nordligste husmannsplassen i Maridalen. Hølet ble ryddet omkring 1850, og plassen hørte inn under Nordbråten. Hølet var en av Maridalens virkelige idyller, og stedet ble fra 1910 leid bort som feriehus. Den siste som holdt til der var bymannen Adolf Authen. Sommeren 1970 ble Hølet revet av Oslo kommune.

Ved Iungsdalsbekken, nede i den trange dalen rett øst for Nordbråten, lå den lille og fattige stua Dalen. Vi kan ennå i dag se murene etter denne plassen mellom de bratte fjellveggene på begge sider av bekken. Her bodde det fattige ekteparet Sofia og Theodor Dalen med sine 13 barn, og Theodor skal ha hatt sitt arbeid på kruttverket på Skar.

Nordbråten. Tegning av Målfrid Voll, 2001

Tømmerfløting ved den gamle Øyungsdammen

Tømmerfløtingsanlegg ved Skarselva. Tegning av Frances Dodman, 1997

TØMMERFLØTING

Det siste året det ble fløtet tømmer i Øyungselva, var i 1963. Ingeniør Hans Bull skriver at dette var den verste elva å fløte i, fordi den hadde seks stygge fosser der tømmeret kunne sette seg fast. De ble kalt Hekla, Øvre og Nedre Kjeldsfossen, Øvre og Nedre Sakrisfossen og Skarsfossen. Når tømmeret ble fløtet helt til Maridalsvannet, måtte de slippe bakvann helt fra Helgeren, og noen ganger måtte Øyungsdammen settes for å løse flokene. Østfløtingen fra Kalvsjøen og Store og Vesle Gørja tok gjerne fem uker. Det vestre fløtingsvassdraget, som Skjærsljøelva er en del av, begynte inne ved Sinnera, Pershusvannet og Fidlingen. I det vestre vassdraget gikk fløtingen i to etapper; forfløting fra Sandungen og Hakloa og nordfløtingen fra Spålen og Katnosa. Bull skriver at i de 40 år etter 1877 har fløtingen i gjennomsnitt tatt 58 dager. Under fløtingen deltok det arbeidsfolk fra Nordmarka og skogsbygdene på Østlandet. Fløtingssjefen som organiserte arbeidet, bodde tidligere på Søndre Oset gård ved syden- den av Maridalsvannet.

Fløtingen, sagbruksdriften og handelen med bord og plank la grunnlaget for utviklingen av Christiania som tettsted og bysamfunn. Allerede for 400 år siden ble det visstnok bygd en dam ved Katnosa for å regulere vannene for fløting. Christiania hadde ikke så mange fortrinn fra naturens side; derfor var skogen, som ble kalt ”det grønne gullet”, av avgjørende betydning for hovedstaden. Vassdragene i Marka, med demninger, fløtingsinnretninger og spor etter sagbruk mv., er derfor et av byens viktigste kulturminner. I Øyungselva kan vi ennå se skåttbruer og skåvegger av tømmer, ledemurer av stein og demninger bygd av store steinblokker som forteller om tidligere tiders tømmertransport, ingeniørkunst, arbeid og slit.

Fløtingsanleggene ble særlig utbygd etter at sagbruksvirksomheten fikk et oppsving sist på 1800-tallet. Akerselvens Brukseierforening inngikk en avtale med Nordmarkas eier, baron Harald Wedel Jarlsberg, i 1876 om å overta alle rettigheter til Nordmarkas vassdrag og demninger. For dette betalte de 100 000 spesidaler. I perioden 1876–1952 var det Brukseierforeningen som hadde ansvaret for å fløte tømmeret til Nordmarkas eier ned til Maridalsvannet. Ved en overenskomst med Oslo kommune i 1952, ble det så Oslo kommunes Skog- og fløtningsvesen som tok over fløtingen i Nordmarka. Etter avtalen med Nordmarkas eier skulle de for dette ha en godtgjørelse på 1 kr. pr. tylvt tømmer. På denne måten

fikk brukseierne langs Akerselva, og senere Oslo kommune, kontroll med vannforsyningen til hovedstaden. Den samlede lengden på Nordmarksvassdragene var 80 km.

Tømmeret ble fløtet over Maridalsvannet til Brekkesaga i sydenden av vannet. Brekkesaga er kjent fra 1619, og den fikk det meste av tømmeret i fløt fra Nordmarksskogene. I Maridalsvannet ble tømmeret sortert og slept fram til leveringsstedet. Det var fløterbåter og mannskap i virksomhet til langt på høsten, da "landrensen" ble tatt før isen la seg. Det var folk fra Maridalen, vesentlig fra Neskroken, som var i arbeid med denne tømmerfløtingen.

Det ble opprinnelig brukt robåter til dette arbeidet i Maridalsvannet, men i 1924 ble det anskaffet en motordrevet slepebåt av tre. Navnet var "Mari I". I 1932 ble denne båten avløst av "Mari II", en solid jernbåt med en motor på 10 hestekrefter. Skipper på Mari II var Kristian Bakken fra Bakken i Neskroken. Brekkesaga opphørte i 1962, da sagbruksvirksomheten ble flyttet til Fossum Bruk i Sørkedalen.

*Langs Tømtekleivene i
Mellomkollen naturreservat.
Tegning av Ann-Else Aalling, 1997*

MELLOMKOLLEN NATURRESERVAT

Mellomkollen naturreservat ble fredet i medhold av naturvernloven ved kongelig resolusjon 7. desember 2001. Naturreservatet er i dag på hele 3044 dekar, og består av 1723 dekar produktiv skog, 1298 dekar skrapareal, 19 dekar myr og 4 dekar vann. Kubikkmassen med tømmer er beregnet til 28 000 m³.

Det første initiativet til vern ble tatt allerede i 1961, da Vaggestenskollen naturreservat på 725 dekar ble administrativt opprettet av Oslo skogvesen.

Ved opprettelsen av verneområder skiller vi mellom vern av natur i naturtilstand, der en ønsker å opprettholde naturlig tilstand og utvikling, og vern av kulturbetinget natur, der vernemotivet er en bestemt kulturtilstand. Det nyopprettede Mellomkollen naturreservat er et eksempel på natur som skal få utvikle seg fritt uten menneskelig påvirkning. Naturreservatet har derfor delvis preg av urskog.

Mellomkollen har en interessant geologi, og de dype dalene med bekker og myrer har stor geomorfologisk interesse. Det er botanisk verneverdig, og området er verdifullt for dyrelivet. Formålet med fredningen er å bevare et barskogområde med stor andel velutviklet lågurtgranskog, innslag av særlig barskogsone og forbindelse til høyereliggende barskog. Formålet er videre å bevare en variert natur med et mangfold av vegetasjonstyper, interessant flora og rikt dyreliv. Vegetasjonen er fredet mot enhver form for skade og ødeleggelse, unntatt det som følger av fri ferdsel. Alt dyreliv er fredet, og alle tekniske inngrep er forbudt.

Verneområdet strekker seg fra Øyungen i vest til øst for Hansakollen. Fra Øyungsveien kan man følge en sti opp lia og dalen bak Øyungskollen og videre opp flabergene til Friluftsklubbens hytte Sellanrå og DNTs hytte Tømtehytta. Man kan også følge Tømtekleivene fra Øvre Vaggestein til Tømte. Tømtekleivene er i seg selv et kulturminne, og denne stien går også gjennom noen av de fineste partiene av naturreservatet. En annen merket sti man kan følge tar av fra Tømtekleivene og går over toppen av Mellomkollen og ned igjen til Tømte. Man kan også følge vei og hovedsti til Liggeren og Tømte og så følge kleivene nedover igjen til Maridalen.

ØYUNGSDEMNINGEN

Øyungsdemningen er blant de største i Marka med en lengde på 195 meter, en bredde på 4 meter og en høyde på 6 meter. Demningen ble aldri fullført etter de opprinnelige planene og har derfor fått tilnavnet ”den ufullendte”. Demningen er i dag et landemerke og et kulturminne, og har stor opplevelsesmessig betydning for alle de tusener som tar turen opp fra Skar.

For lang tid tilbake var det en tredemning noe lenger ute i vannet, ved skjæret, eller steinene. I 1875 fikk Skar Kruttverk tillatelse til å bygge en steinkistedam ved Øyungen for å sikre jevn vanntilførsel til verket.

Av damtyper skiller vi mellom kistedam av laftet tømmer fylt med stein, fyllingsdam bygd av stein og/eller jord, bukkedam av skråstilt tømmervegg, steindam bygget opp av granittblokker og betongdam.

Mange av demningene i Marka ble ombygd og modernisert først på 1900-tallet. Da Akerselvans Brukseierforening i 1876 tok over vannrettighetene, fløtingen og plikten til å vedlikeholde demningene, ble de gamle kistedammene gradvis skiftet ut med steindemninger. Det er kistedammer bare et par steder i Marka i dag; ved Store Gørja og Myrtjernet. Disse er imidlertid av nyere dato, men de er fine illustrasjoner på tidligere tiders demninger. Øyungsdemningen ble påbegynt i 1915 og fullført i 1916 til den lovlige, gamle oppdemningshøyden. Nordmarkens eier ønsket ikke noen høyere oppdemming.

Flere av veiene i Marka ble bygd i forbindelse med damreguleringen. Gamleveien til Øyungen skal ha blitt fullført i 1908 i forbindelse med arbeider på Øyungsdammen tidlig på 1900-tallet. Nordmarksveien fra Hammeren til Skjærsjøen ble bygd omkring 1900. Den gamle Øyungsveien er anlagt sjeldent fint og smidig i terrenget. Enkelte steder er den bygd opp av steinblokker, og det er lagt steinsatte løp der bekker krysser veibanen. Tidligere var det bom ved fjellskjæringen syd for Stilla.

Et stykke vest for Øyungsdemningen ligger ruinene etter Helgheim, eller Halofvillaen. Her var det før i tiden våningshus, uthus med stall og fjøs, vedskjul og hønsehus. Stedet hørte til Skar gård, og Helga Lilloe skal ha bodd der i mange år. Hun var datter av Harald Lilloe som drev Skar gård fram til 1898. Oslo kommune overtok eiendommen på slutten av 1940-

tallet, og bygningene ble revet sist på 1950-tallet. Den siste familien som bodde der fast var Even Myrheim med kone og barn. Vinteren 1951–52 var det skole på Helgheim, der også barna fra Liggeren var med. Året etter ble skolen flyttet til Liggeren.

Ute ved sletta, rett vest for demningen, lå det ei hytte som ble kalt "Kvandehytta", og noen hundre meter syd for demningen lå Øyungshytta og båthuset til fløterkarene.

Ved den lille vollen på østsiden av vannet, 200–300 meter nord for demningen, lå før i tiden den lille plassen Damstokk. Dette var en husmannsplass under Nordbråten, og i 1865 bodde det en husmann og skogsarbeider der. Han var nok også en slags damvokter på den gamle Øyungsdammen som lå ved skjæret litt lenger syd.

På veien mellom Øyungen og Tømte, oppe i Golenna ved Godtølbekken, lå det før i tiden en liten plass som ble kalt Brenna, og Torstein het han som bodde der.

Øyungsdemningen. Tegning av Frances Dodman, 1997

NORDMARKA

merker og mysterier

Nordmarka er den største og mest sentrale del av Osloområdet. Den grenser mot Bærumsmarka og Krokskogen i vest, Hadeland i nord og Hakadal/Nittedal i øst. I syd går Nordmarka helt ned til Oslo by, hvor Maridalen, Sognsvann, Frognerstien og Sørkedalen er lett tilgjengelige utgangspunkter for å ferdes inn i dette spennende og varierte skogsterrenget.

Nordmarka inneholder alt en naturinteressert kan ønske seg. Dype skoger, blinkende vannspeil, fossende vassdrag, rikt fiske, variert plante og dyreliv, høye topper, så mye bær og sopp du kan ønske deg, gamle boplasser og en spennende kulturhistorie. Det er utrolig at en storby som Oslo har dette herlige natur- og rekreasjonsområdet rett utenfor stuedøren sin.

Nordmarka er stor og rik på kulturhistorie. Hvis man har interesser i den retning, er det mye spennende stoff som allerede er publisert, helt fra Bernhard Herre og Peter Christen Asbjørnsens tid på 1800-tallet, til Peder Blix sin omfattende markahistorie i flere bind på slutten av 1930-tallet. Så kom Johannes Dahl med en praktfull bok i 1942, og deretter Reidar Holtvedt og H.O. Christophersens bøker fra andre halvdel av 1900-tallet. Viktige er også Løvenskiolds tidligere medarbeidere, Ove Lange og Egil Collett Aabels bøker fra Marka, og i nyere tid Trygve Christensens bøker, spesielt "Marka og Krigen" og Tallak Molands "Historien om Nordmarka".

Likevel er det markastoff som fortsatt ikke er skrevet ned og som eldre mennesker kan fortelle om. Sverre Grimstad har pratet med en del av dem, og samtidig vært så heldig å ha tilgang til den delen av Løvenskiolds arkiver som befinner seg på Fossum og Vækerø. Mange hyllemetre er også lagret i Riksarkivet, men det materialet som befinner seg der er ikke gjennomgått i denne omgang. Likevel har Grimstad funnet mye nytt stoff som blir publisert i denne boken. Så mye har det blitt at det faktisk ikke er plass til alle fortellingene han har skrevet ned fra Nordmarka. Begrensningens kunst er vanskelig, men til slutt bestemte han seg for å ta med artikler som stort sett befinner seg innenfor området til det gamle Nordmarksgodset og Vestre Nordmarksvassdrag, en sentral del av dagens

Nordmarka. Det betyr at fortellingene fra den nordlige delen og Hakadalssiden av Nordmarka må vente til en senere bok.

Denne boken er en oppfølging og videreutvikling av noe av stoffet som sto i ”Krokaskogen på kryss og tvers” som kom ut høsten 2005. Dere vil oppdage etter hvert som dere leser artiklene at de beskriver merker og tegn etter gamle grenser, ferdsel, boplasser, finnerydninger, seterdrift og spesielle hendelser. For å være sikker på at leserne også skal ha anledning til å finne frem til de samme merkene og stedene, er beliggenheten temmelig nøyaktig beskrevet, noe som kan gi deler av fortellingene et noe omstendelig preg. Håpet er likevel at for eksempel barnefamilier, i tillegg til naturopplevelsen, skal få et mål for markaturene sine hvor barna leder an de siste hundre meterne, og blir de stolte finnere av merkene. Dermed blir flere interessert i Marka og friluftsliv fra tidlig alder. Skjer det, er mye av bokens målsetting oppnådd!

Boken vil koste 398 kroner i bokhandelen, men vil på julemøtet til Maridalens Venner bli solgt til medlemspris, kroner 350.

Nye merker og opplysninger, beskrevet i boken

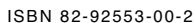
- Finnstad, X1876 i grensestein.
- Rolighaugen, L + AH i grensestein.
- Rankedalen, AH i grensestein.
- Øyangsrøysa, L + X1876 i berg. Dessuten konduktør Widerbergs forklaring på X1876, både på Øyangsrøysa og Sandbekkrøysa.
- Nordmarkas aller første grensegang fra Sandbekkrøysa til Hundtjernsteinen.
- Hansemyrsteinen.
- Abortjernhøgda, grensemerket N/S komplett (kjentmannsmerke 2006-08).
- Baronveien, fra Svartorseter over Glåmene til Fyllingen.

Nye funn, beskrevet i boken

- Tuftene etter Sandbekksetrene.
- Bogstadseter, gjenfunnet.
- Katnosseter, gjenfunnet.
- Kari Godtøl, gjenfunnet.
- Baronveien, gjenfunnet.
- Østbråten, finnegraver.
- Haraldstangen, Sandungen, finneplass.

Returadresse:
Maridalens Venner
Konvallveien 67
2742 Grua

9 788292 553008